

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

СА Д Р Ж А Ј:

А. СТАНОЈЕВИЋ: НА ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ У 1883—1887 ГОДИНЕ (УСПОМЕНА)

Д-р Р. МАРКОВИЋ: ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ СМРТИ КНЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ

МАЈКА У НАШОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ (ЧЛАНАК УСТУПЛЕН ОД ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА)

БОГОЉУБ В. РАДОВАНОВИЋ: ПИСМЕНИ САСТАВИ ОСНОВНЕ НАСТАВЕ У СВЕТЛОСТИ СТАРЕ И НОВЕ ДИДАКТИКЕ

АЛ. МИЛИЋЕВИЋ: ДОМ И ШКОЛА

Б Е Л Е Ш К Е:

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ: ПРЕГЛЕД РАДА У ОДЕЉЕЊУ ЗА ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ И НАРОДНУ КУЛТУРУ; КОСТА М. ЛУЧИЋ: НАЧИН ВАСПИТАЊА И САМОВАСПИТАЊА; Д-р РАДИША МИТРОВИЋ: ДЕКАРТ КАО РЕФОРМАТОР МАТЕМАТИКЕ

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“

Министарство просвете — Опште одељење под I бр. 5571 од 2 априла 1942 г. издало је следећи распис:

Пошто је прва свеска „Просветног гласника“ за јануар—фебруар 1942 године већ изишла из штампе, то је г. Министар просвете, под I бр. 5571 од 31 марта 1942 године, наредио: да се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете обавезно претплаћују на „Просветни гласник“, с тим да се претплата за 1942 годину исплаћује из кредита за канцеларијске трошкове, а да се у предлогу буџета за 1943 годину предвиди нарочити кредит за то.

У исто време г. Министар просвете је препоручио свима просветним радницима да се претплаћују на „Просветни гласник“.

Двобројем за јануар—фебруар ове године „Просветни гласник“ наставља редовно излажење, које је било прекинуто ванредним и изузетним приликама у нашој земљи.

Овај наш данас једини просветно-културни, педагошки и књижевни часопис, са традицијом од скоро шест деценија, почиње нову серију под знатно промењеним околностима у нашем духовном животу, који је свим силама упућен обнови Српства и Србије. Те нове околности, у којима сви честити родољуби морају бити ангажовани за расцвет нашег српског родољубља, налажу и „Просветном гласнику“ и његовим читаоцима нове и шире задатке у просвећивању и подизању културног нивоа нашег грађанина.

Имајући пред собом те нове, много шире и много значајније просветно-педагошке задатке, „Просветни гласник“ даваће читаоцима, ма коме нивоу образовања они припадали, одабрано штито из разних области науке, филозофије, педагогије, практичне примене наставе, као и расправе о најбитнијим питањима односа школе и народа, јер „Просветни гласник“ има да пружи корисну лектуру свима који желе да помогну развиту и напретку српске културе и просвете. У ту сврху, редакција часописа ангажовала је за своје сараднике писце свих стручности.

Наставници свих школа у ресору Министарства просвете, чија је морална дужност да се свима моћима заложу за конструктивно подизање народне културе, биће дужни да, у делокругу свога рада и у својој околини, препоруче и шире „Просветни гласник“, тумачећи свима заинтересованима његову преко потребну поновну појаву и његов племенити циљ.

Претплата за „Просветни гласник“ износи 180.— динара годишње, а појединачне свеске продају се по цени од 20.— дин. Претплата важи само за календарску годину и шаље се за целу годину. Све установе, сем народних школа, достављају претплату Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду, на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник“. Управе народних школа шаљу претплату надлежном среском школском надзорнику, који доставља целокупну претплату за све подручне народне школе Државној штампарији истим путем као и остале установе.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК:

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ,
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

БР. 5—6

МАЈ—ЈУНИ

ГОДИНА LIX

НА ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ У 1883—1887 ГОДИНЕ (УСПОМЕНЕ*)

... Београдска Велика школа, негдашњи Универзитет Србије, била је у времену од 1883—1887 године, као и пре и после тога, у оној монументалној згради коју је „Српском отечеству” покљонио велики просветни добротвор Миша Анастасијевић, а у којој се и данас налази управа (ректорат) и један део београдског Универзитета. Основана законом од 1863 наместо дотадањег Лицеја, Велика школа је све до свог претварања у Универзитет имала три факултета: правни, филозофски и технички, и дуго времена иза тога заузимала у тој згради само њену леву и фасадну страну; десна страна, сва три спрата, била је уступљена тадашњој београдској гимназији. На тој страни у приземљу и с улазом из дворишта, у три, четири веће собе, била је смештена и Народна библиотека.

Упис студената вршио се у то доба почетком септембра махом лично пријавом, али је примана уредна пријава с документима и преко поште, па се том олакшицом послужио и писац ових врста. Да се он упише у природно-математички отсек филозофског факултета (1883), дошло је умногоме и са научничке репутације неколико професора тога отсека, о чему је писац

*) Према саопштењу писца ове Успомене су један чланак из његових још нештампаних Записа и написа, писаних као мемоари просветног радника и претстављају готово једини у нас до сад објављени докуменат ове врсте о негдашњој Великој школи.

Напомена уредништва.

нешто сазнао још и за време свог испита зрелости. Уосталом, познато је да се многи кандидати с испита зрелости при избору факултета, на коме ће се даље школовати, врло често одлучују и посве случајно, па готово и без великог познавања природе студија, којима ће се одати, и перспектива свог будућег позива. Колико њих и имају јасне претставе нарочито о овом последњем! Често стога они доцније и мењају факултете, прихватају се других студија или их сасвим и остављају и ступају у живот и само с оним умним капиталом који су стекли у средњој школи.

У Вел. школи у Београду у то доба није било особито много слушалаца. На свим факултетима једва ако их је било нешто преко 200. У прву годину природно-математичког отсека те године уписало се било, чини нам се, свега нас 9. Уређење школе, односно појединих факултета, још није било много различно од гимназиског: одређен је био број предмета који се имају слушати у појединим годинама, предвиђене колоквије у току и испити на крају године итд. Ми смо тако у првом семестру прве године имали као редовне и облигатне предмете: хемију и математику. Катедру прве од ових наука држао је проф. С. Лозанић, а катедра математике била је у рукама проф. Дим. Нешића. Репутација оба ова професора, коју смо ми тек доцније потпуније познали, импоновала је новоуписаним слушаоцима већ од првих часова. Врло тачан, у понашању некако крут и готово хладан, професор Сима Лозанић је већ првих дана октобра, чим је распоред предавања био објављен, своје прво предавање из неорганске хемије одржао у слушаоници са степенасто удешеним клупама на левом крилу оног дела Капетан-Мишине зграде који и данас служи хемиском заводу философског кабинета за исти циљ. Одевен у црн рендгот, увек закопчан, стојећи иза стола за експериментовање испред ђачких клупа и с држањем немачког универзитетског професора, Лозанић је уводио слушаоце у хемију, па и доцније лекције тако подешавао, углавном по свом штампаном уџбенику за слушаоце Вел. школе; за први семестар био је одређен материјал његовог првог дела (неорганска хемија). Лозанић је говорио катарски, али некако монотонно, брзо, готово као неки механички апарат и тек местимице објашњавао нешто више текст оног материјала који се налазио у његовој књизи. Ипак зато нас су врло интересовала

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИВЛИОТЕКА

WWW.UNIBE.BS

његова предавања, јер су већ готово од првог часа била праћена извесним експериментима (анализа хлорводоничне киселине, воде, амонијака итд.), а већина његових нових слушалаца вероватно је први пут тек тада и видела односне апарате и експерименте. Гимназијска настава из хемије у то доба била је у нас свуда махом и сувише слаба и недовољна! Нажалост, Лозанић није тада имао никаквог сталног помоћника (асистента) и највећу помоћ му је још чинио један стари служитељ-лаборант, који је студентима већ и раније био познат као „чича-Илија”. Тек доцније, по свршетку I семестра, Лозанић је призвао једног од наших другова (Мих. Благојевића), који му је био препоручен као његов земљак из унутрашњости, и стао га упућивати у асистентску дужност и помоћ у припремању предавања, експеримената итд. Иначе специјалније обраде појединих одељака хемије (физичка хемија, електрохемија итд.), није тада било нити је за њих постојала каква посебна катедра. Монотони говор Лозанићев с једне стране, а слаба гимназиска припрема за ову науку већине наших другова с друге стране, као и поступно удубљивање у саму науку и њене теорије и хипотезе, па онда и извесна сувопарност и конкретност материјала који ова наука проучава, чинили су да је у току целог семестра релативно мали број новоуписаних слушалаца, само нас неколико, било и остало уредан и ревносан похађач ових предавања; остали су се већ после неколико часова прилично дезинтересовали овом науком, а понеки и спремали да чак и по цену промене факултета пређу на друге, разумљивије им или „интересантније” студије. Узгред буди речено, хемију су с нама слушали и наши другови, уписани у I годину техничког факултета, а и њих је било колико и нас. Крајем октобра Лозанић је одржао с нама први свој колоквијум за тај семестар, и ми смо тек после тога видели сву озбиљност посла кога смо се прихватили, па је 5—6 нас било после већ стална и редовна публика на овим часовима; остали су долазили нередовно. Колоквијум је имао за последицу још и то да нас је Лозанић увео у нарочиту лабораторију, у којој смо имали упоредо с његовим предавањима упознати реакције појединих елемената и хемиских спојева, углавном по једној аналитичкој табели, коју је он за овај циљ био још раније израдио и штампао. Лабораторија је била без неких особитих уређаја, имала је само обичне лабора-

гориске столове са етажерима за реактиве, с једном елементарном капелом за сумпор-водоник и загушљиве гасове, чесму и до сваког стола спроведени довод гаса за горење. Гас се производио карбурирањем ваздуха помоћу лигроина у Беноидном апарату у подруму испод лабораторије, а руковање с апаратом спадало је у дужност нашег служитеља-лаборанта. Крајем првог семестра полагао се испит из неорганске хемије и приступало предавањима из органске хемије, из које се полагао испит у другој половини јуна. Међутим Лозанић нас је још пред крај првога семестра у једном или два предавања упознао с методом квалитативне хемијске анализе, коју је у најкраћим цртама дао у својој брошурици *Упутство за квалитативне анализе*, и по њој увео у студију аналитичне хемије. Тако смо нас неколико (углавном тројица) постали и редовни похађачи лабораториских часова и у другом семестру приступали већ и квантитативним хемиским анализама. За тај циљ служили смо се нарочито делом R. Fresenius-a,¹⁾ на које нас је и сам Лозанић упућивао. Доцније консултована су и друга. Професор Лозанић био је врло педантан и скрупулозан човек. Познато је од коликог је значаја ова особина нарочито у раду аналитичког хемичара. Долазећи у нашу лабораторију и упућујући нас на методе испитивања — а он нас је готово сваког дана обилазио, давао савете и у почетку чешће и пропитивао — он је нарочито настојавао да и ми стекнемо потребну прецизност и скрупулозност у посматрању и раду, па би се покатакд и врло оштро обрецнуо на поког студента, кад би опазио коју од обичних ђачких немарљивости или неозбиљности. Ово се баш није допадало многим од наших другова, који су иначе такође започињали курс из аналитичне хемије, па су сад већ и због ове професорове строгости или неуредно долазили или уопште остављали и лабораторију и хемиске студије уопште. Уосталом, Лозанић је у ово доба и сам био забављен неким својим студијама из органске хемије, а мало доцније у друштву с Љ. Клерићем, који му је био нераздвојни друг, пажњу је увелико скренуо на проучавање њихове заједничке концесије живиног рудишта код Шупље стене на Авали; тако га није много ни бринуло што се

1) C. R. Fresenius, *Anleitung z. quantit. chem. Analyse*, Braunsch. 1875.— 1887. I. II.

релативно мали број слушалаца посвећује науци коју је он заступао. Он је још раније био објавио приличан број својих оригиналних радова не само у *Гласнику срп. ученог друштва* — то је друштво било зачетак будуће Срп. краљевске академије наука — већ и у *Часопису немачког хемиског друштва* (*Berichte d. deutsch. chem. Gesellschaft*), у *Хемиском централ. листу* (*Chemisch. Zentralblatt*) итд., али је то све ипак утицало само на мали број његових студената да и сами јаче пригрле ове студије. Дабогме, да је Лозанић поред свега тога био у великом поштовању код студената, и то баш стога што је у то доба у нас сарадништво на науци у туђем, и то великом свету, било везано готово једино за његово име. А тим се поносио и цео факултет. Лозанић је и иначе у приватном саобраћају с ученицима био, истина, строг, али врло правичан и хуман човек.

Лозанићева предавања нису била везана само за прва два семестра наших студија на факултету. У другој години ми смо код њега слушали хемиску технологију, за коју је он такође био израдио нарочити уџбеник. Од тога дела изашле су само четири свеске¹⁾ — дело је остало недовршено — и предавања нашег професора била су готово текстуално везана за садржину ових свезака. Само још неке сировине и индустрије, непоменуте у тим свескама, излагане су у току другог семестра те године, — махом у обиму и по делу R. Wagner-а,²⁾ по коме су и остале ствари из ове науке највише и обрађиване. Лозанић се у овим предавањима нарочито задржавао на технологији воде и горива, може бити и зато што је у Београду у то доба питање о тим сировинама и њиховом технолошком значају било врло акутно; он је тада улазио и у комисије београдске општине, у којој је питање водовода већ било на дневном реду. Осем тога, извесна вежбања из аналитичне хемије — анализе вода, калориметрија итд. — којима смо се нас неколико бавили у лабораторији, оправдавала су његово задржавање на тим партијама. Интересантно је да се некако у то доба чула у нашој књижевности и једна критика баш на прву свеску Лозанићеве *Хем. технологије*, при чему му је замерано: зашт

¹⁾ 1887—1894.

²⁾ Wagner R., *Handbuch d. chemisch. Technol.* Leipzig 12. Aufl.

је у своју књигу и уносио главу о води, кад то обично не чине страни писци. Како је таква замерка очевидно била неоправдана, то је можда и то побуђивало Лозанића да предавањима баш о тој ствари да већи значај.

У другом семестру друге године био је појачан и наш лабораторијски рад. Бар то је био случај с нама тројицом или четворицом студената, који смо сматрали ове студије као главне и стручне. Тај се рад продужио после и кроз трећу, па донекле и четврту годину нашег школовања и обухватао не само квантитативне анализе минерала и стена већ нас уводио и у прве, простије елементарне (органске) анализе, неке лакше техничке анализе итд. Један од наших другова готово стално је тада асистирао Лозанићу при његовим личним студијама тога доба, помажући или изводећи одредбу молекулских тежина његових препарата, вршећи анализе итд. У том раду је тако и писцу ових врста била поверена верификација алкалних метала, дозирање хрома и неких других састојака на извесним примерцима авалита, новог српског минерала који је Лозанић нашао на Авали и под тим именом увео у науку. Нешто доцније примерке тога минерала био је донео и писац ових успомена с једне своје екскурзије по околини Такова, па је тако по упуству Лозанића и под његовим надзором и сам вршио њихову анализу, поглавито ради идентификације с Лозанићевим примерцима. Иначе наше студије из минералне хемије, предузимане и наредних година под његовом дирекцијом, добијале су и практичан облик у познатим студентским светосавским тематима; међу њима је једне године и један пишчев рад добио трећу награду из фонда краља Милана.¹⁾

Професор математике, Дим. Нешић, започињао је своја предавања у првом семестру прве године — тригонометријом, најпре у равни, а после и сферном. Сув и слабуњав човек, али још у пуној снази, Нешић је био не само рутинираци предавач већ и

¹⁾ Писац ових врсга је доцније (1891/2), као већ испитани професор и државни чиновник, имао прилике у Паризу слушати на Сорбони предавања проф. I. Troost-а и Ch. Friedel-а из неорганске хемије и љубазношћу такође универзитетског проф. Alf. Ditte-а добити одобрење да у његовој специјалној лабораторији настави аналитичне студије неких српских минерала, неких аналитичких метода итд.

врло отмен, благ и љубазан човек. Студенти су га необично поштовали, волели и хвалили, мада ни он, као ни Лозанић, није био никакав демагог нити се упуштао у фратернизирања или камерадерију с ученицима. И при самом предавању био је, иако озбиљан, готово увек као насмејан, па би покоји пут чак и запитао ученике: да ли су разумели односне једначине, извођење итд. — Тригонометрију је обрађивао углавном у обиму свог штампаног уџбеника, а аналитичку геометрију, која је била главни предмет његових предавања у другом семестру, у обиму једног немачког универзитетског уџбеника,¹⁾ допуњујући га и прилагођавајући својим погледима на односно градиво. Ми смо „хватали белешке“, како су то студенти у свом жаргону означавали, и врло ревносно на ове часове долазили. Математика је уопште нас неколико врло интересовала и на испитима показивали смо, као и наши другови с техничког факултета, готово само одличан успех. Нешић је такође био стручан професор и озбиљан научник; његове студије у *Гласнику* ученог друштва, па, мислим, и у неким страним математичким часописима, не мало су утицале да су се студенти као и поносили њиме. Нарочито је у нашим круговима изазивала дивљење његова позната студија о квадратури круга и она је доцније, кад смо се већ упознали и са теоријом алгебарских функција, била повод да једног дана нашег професора замолимо да нам у нарочитом предавању и изложи своје погледе на сав тај проблем. Нешић се радо томе одазвао, али је као прави научник и скроман човек сматрао ипак за потребно да нам, указујући на извесне критике у иностраној књижевности, напомене да су његови погледи примљени само као један од огледа за решење проблема! Излишно је и напомињати да је то ипак била само једна прилика више да слушаоци приреде буран аплауз своје професору. Иначе његова предавања из алгебарске анализе и науке о комбинацијама, која нам је држао у првом семестру друге године, као и лекције о инфинитезималном рачуну (диференцијални и интегрални рачун), о рачуну вероватноће итд., чиме се у другом семестру друге године завршавао наш курс математике, била су одлична припрема за студију и најтежих проблема више математике свима онима који су се овој науци

¹⁾ Schlömilch, Handb. d. Mathematik, Leipzig, а и др.

посвећивали и у математичку литературу на другим језицима улазили. Нажалост, из моје генерације готово нико се тој студији није доцније одао, мада смо неколицина нас на испитима из овог предмета у обе године добили одличне оцене.

У другом семестру прве године започињала је и настава из физике. Овај предмет је предавао проф. Коста Алковић. Слушаоци су били осим нас, уписаних студената философије, још и наши другови с техничког факултета. К. Алковић је био покрупан човек, доброг здравља и врло добре нарави. Пењући се уз оне монументалне степенице од црвеног мермера у слушаоницу за физику на првом спрату Капетан-Мишине зграде, он је улазио на час готово увек задуван и с крупним грашкама зноја на лицу тако да је сматрао за потребно да се ђацима као извини што га корпуленција и године принуђавају да се најпре за један или два минута одмори и предахне. То је, дабогме, производило код студената извесну веселост, па је он поред осталог и стога у нашим очима још од првог часа био врло симпатичан наставник. Писца ових успомена је он уочио од првог часа као ђака крагујевачке гимназије, у којој је он био пре тога министров изасланик на испиту зрелости, и одмах изразио своје радовање што га види међу својим слушаоцима. Он је говорио одмереним темпом, јасно и прилично популарним језиком, очевидно трудећи се да свој, и иначе занимљив предмет учини још занимљивијим. У говору је мало врскао и више пута као извињење и с осмехом указивао на мали недостатак његових предњих зуба — били су му испали један или два секутића, — ако би то био узрок да ми погрешно чујемо и забележимо какав необичнији или страни термин, којим се он иначе ипак радо служио. Алковић је физику предавао углавном по уџбенику немачког универзитетског професора К. Wiesner-а и мада је у своја предавања уносио немало математике, па и оне више, ипак је, предочавајући нам покаткад нашу каријеру будућих гимназиских професора, та предавања изводио поглавито у обиму уџбеника експерименталне физике. Почињући излагањем појава и закона кретања, он је уобичајени механички део физике — механику чврстих, течних и гасовитих тела — обрађивао искључиво на математичкој основи и томе посвећивао цео други семестар прве године. Како ми у то доба још нисмо били упознати с диференцијалним рачуном, а он је своја излагања

заснивао и на том знању, то је ради нашег разумевања ствари, морао један или два часа употребити и на то да нас унеколико упозна и с основима више математике. У другој години Алковић се исто тако обимно задржавао на теорији таласања. Те су га лекције немало задржавале, те је стога и не улазећи много у хипотезе о природи материје итд. само препоручивао нама да сами проучимо из каквог страног уџбеника готово читаве партије из науке о електрицитету, па донекле и светлости итд. Његове лекције о томе биле су ужурбане и доста скучене, умногоме и стога што се већ примицао крај последњег семестра и доба испита. Лако је међутим погодити да се и сувише мали број студената одазивао његовој препоруци. — Алковић је у ово доба већ имао једног асистента, који му је био и препаратор и припремао покоји експеримент у смислу професорове лекције. Тај препаратор био је један наш старији друг, студент четврте године (Мијалко Ђирић), који је доцније био државни питомац за физику и механику у Паризу. Нажалост, физички кабинет тадашње Вел. школе био је врло оскудан у научним средствима уопште и није имао ни толико апарата и утензилија колико их мора имати иоле бољи гимназиски кабинет. Није било ни механичке радионице за оправке итд. У Београду тада није било ни електричног осветљења, па се и у овом кабинету производила електрична струја за неке експерименте чак и обичним електричним батеријама, акумулаторима или у ређим случајевима једном малом Грамовом машином итд. Већег лабораториског рада дакле није ту ни могло бити, и слушаоци који су желели одати се и практичним радовима, вежбањима итд., могли су махом само с нарочитим одобрењем професора и под надзором препаратора простим разгледањем унеколико упознавати конструкцију неколико већих електричних машина, мотора, дурбина и електроскопа, извесних калоричних апарата итд. Један мали програм, који је обухватао упознавање с Атвудовом машином, мерење истезања извесних метала на топлоти, мерење виших температура, мерење напона, притиска итд. извесних гасова, испитивање ампераже и волтаже акумулатора, извесних галванских елемената итд., био је готово све чему су могли приступити не само уз предавања из физике у првој и другој години већ и после тога они студенти који су аспировали на стручније студије

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИВЛИОТЕКА

из физике. Сам Алковић није нас много ни уводио у ове практичне радове, по свој прилици зато што није било ни места за то; он је и демонстрације апарата, теже експерименте ит.д. тек само унеколико и повремено изводио и више се ограничавао на математичку документацију појава него на експериментовање. Иначе његова предавања била су раздељена на три семестра и свршавала се крајем маја у другој години. У првој години и он је одржао један колоквијум с нама, а прави испит и у првој и у другој години био је у јуну.¹⁾

Трећа година овог нашег школовања, пети и шести семестар, била је резервисана за предавања из природних наука и филозофије. Она је започела под врло бурним приликама, које је Србија преживљавала с јесени 1885. Бугарски упад у Источну Румелију и револуција у Пловдиву 9. септембра те године узрујали су од првог часа јавно мњење у Београду и унутрашњости Србије и одмах довели у питање нормалан школски рад. По мигу српске владе, која је под утицајем краља Милана одмах заузела непријатељски став према Бугарској и њеној авантури, омладина Вел. школе, већ уписана за нову школску годину и готово сва прикупљена за редован рад баш тих дана, у једној сјајној патриотској манифестацији пред зградом министарства војске (зграда на углу Крунске и данашњеулице краља Фердинанда румунског), наелектрисана добаченом паролем „балканске равнотеже“, захтевала је у глас рат и нудила се да одмах добровољно ступи у редове бораца. Њен захтев био је примљен врло симпатично и на два, три дана после тога око 150 младих људи вежбало

¹⁾ Пок. К. Алковић био је и у приватном саобраћају са студентима врло хуман и племенит човек. Сазнавши једном приликом за време бугарског рата (1885) да се писац ових врста као сиромашан студент налази у новчаној оскудици, он га по својој иницијативи позове у своју кућу у улици Кнеза Милоша, извади из једног гвозденог сандука (каса) пет златника (100 дин.) и преда му их као тобожњи зајам, који ће му он вратити кад могне. Како се писац тада поред државног благодјејања издржавао и поучавањем гимназиских ђака из неколико богатијих кућа, то је већ после извесног времена и био у могућности да му позајмицу уз захвалност донста и врати. Доцније је Алковић тадашњем студенту у сличним случајевима потписивао и менице с мањим сумама, па је то, ангажован од њега, чинио и Д. Нешић, И неколико других студената, њихових ђака, користили су се таквом добротом ова два племенита човека.

се већ у белим војничким блузама и с оружјем у руци на Топчидерском брду под командом једног или два официра и извесног броја подофицира као саставни део сталног кадра. Ми смо готово сви били још као гимназисти свршили војну обуку, чак унеколико и са оружјем; осим тога у четвртом семестру према једном члану најновијег закона о уређењу војске добили смо били и овде једног млађег официра (поручник Драг. Руменић) који је уз помоћ једног наредника такође одржавао с нама неко време два недељна часа војничког вежбања с оружјем. Стога је сад наше војничко припремање овде трајало само неколико дана. 1. октобра били смо већ упућени у Ниш у састав VII пука, да крајем октобра из извесних војничких разлога, а и са многих побољевања, изнурености ит.д. будемо повучени из оперативних јединица и распоређени у позадини као административно особље ит.д. Само неколико наших другова (Љ. Јовановић, Д. Живаљевић, А. Зимонић ит.д.) поред неких других који су већ били војници у кадру, (Љ. Давидовић, Н. Лазић и др.) остали су у трупи. Писцу ових успомена је била додељена дужност писара у болници руског Црвеног крста у згради београдске Учитељске школе код митрополије и ту је дужност он вршио неколико дана и после оног несрећног четрнаестодневног рата.

У таким приликама Велика школа уопште није ни радила. Нека су предавања била отпочела још у септембру, али је фактички рад отпочињао тек половином децембра, после већ закљученог мира у Букурешту. Природне науке биле су претстављене катедром минералогije и геологије које је предавао Јов. Жујовић, и катедром ботанике коју је држао стари Јос. Панчић. За други семестар те и први последње године била су резервисана предавања из зоологије, као и анатомије и физиологије, што је спадало у дужност д-ру мед. Лази Докићу.

Предавања из минералогije привлачила су нарочито нас неколицину, који смо већ радили у хемиској лабораторији и јаче улазили у студију минералне хемије. Јов. Жујовић, тада већ признати наш научни радник, удешавао је своја предавања углавном по познатом француском уџбенику минералогije А. Lapparent-а и посветио томе сав остатак времена до краја првог семестра. Жујовић је био изразити петрограф и баш у то доба постављао прве основе за геологију Србије, што је доцније и створило

његову познату научничку репутацију. Он се није много бавио кристалографијом и овај део минералологије предавао је врло елементарно: упознавао нас је с појмом кристалног молекула, који је он називао „физичким молекулом”, не улазећи иначе опширније у теорије о кристалној структури, описивао најглавније облике појединих кристалних система, служио се нотацијом по познатом француском шаблону (Хајијевом), описивао минералне врсте у најопштијим цртама, и то махом оне који су имали већег значаја за студију стена ит.д. Кристалографске детерминације кристала, мерење углова ит.д. нису биле у његовом програму, па ми се чини да смо ми практично упознавање с кристалографским инструментима и предузимали само једном и узгредно, и то на једном рефлексионом гониометру, позајмљеном из физичког кабинета. Сам Жујовић није ес тиме бавио и они од нас који су се овој науци посвећивали, могли су тек доцније на поком страном универзитету и у ту студију улазити. У накнаду за то Жујовић је нешто више излагао оптичке особине минерала и упућивао нас на мала вежбања на Nachet-овом поларизационом микроскопу, којим се и он служио при својим петрографским испитивањима. Минералошки кабинет тадање Вел. школе био је врло скучен и нарочито оскудан у скупљим инструментима. Минералну хемију Жујовић тада готово није ни предавао, ослањајући се на то што смо ми по споразуму између њега и проф Лозанића били већ упућени на лабораториски рад у хемиском кабинету. Стога ваљда уз минералошки кабинет није таква лабораторија ни постојала. Извесне збирке минерала, стена ит.д. постојале су и биле нам на расположењу само ради прегледа и проматрања. Ни предавања из геологије, извођена у другом семестру углавном по књизи аустриског геолога F. v. Hauega, а можда нешто и по Лапарановој геологији, само у много мањем обиму, нису садржавала све партије које се обично налазе у познатијим систематским универзитетским уџбеницима, као на пр. Gredner-овом, Kayser-овом и др. Жујовић је обично говорио с катедре и течно; он је имао интересантну особину да по угледу на извесне стране универзитетске професоре на многе ствари своје науке у предавањима само укаже, остављајући студентима да потраже односну литературу и сами то на тај начин науче. Правих семинарских радова није тада било и ми смо на пр. по-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

главито из физичке геологије (геодинамике итд.), а и другог, били упућивани да покоју тему обрадимо самостално по једном од већих уџбеника или и поком другом спису и после уместо њега у учионици са збиркама одржимо односно предавање (колоквијум). Мени је, колико се сећам, била једном тако допала тема о минералу кварцу, а неки други су после предавали о вулканизму, трусовима итд. Жујовић је нарочито у геологији (при стратиграфском прегледу земљине историје) у своја предавања уносио личне опсервације и студије терена које је био дотле предузимао, скрећући пажњу студентима на непотпуност у познавању геолошких односа у нашој земљи и ангажујући их да му и сами у том помогну. Тиме је он на врло погодан начин деловао на сујету младих људи, изазивао у њих уверење да и они могу олако „ући у науку” и свакако бити од јавне користи. Отуда се у кабинету, који је стојао под његовом управом, и у слушаоници у задњем делу левог крила данашње универзитетске зграде (изнад слушаонице за хемију) могли видети не само студенти који су се, разгледајући збирке, спремали за испит из његових предавања, већ и покоји од оних који су већ били положили испит; доносили материјал — стене, минерале и фосиле — са својих екскурзија и консултујући свога професора, они су тако предузимали готово читаве научне студије нашег геолошког земљишта, минерала, стена итд., дајући каткад и више или мање значајне књижевне прилоге тој науци. Значајно је да је Жујовић све те прилоге врло савесно искоришћавао, уносио у своја позната дела не само саме тако саопштене му факте већ и нарочито истичући имена људи који су му их доставили. Тако је он поступио у својим *Основама за геологију Србије*, па после и у *Геологији Србије* итд. На младе људе овај је манир имао велики утицај и Жујовић је у свакој генерацији својих слушалаца тако стварао одушевљен кадар својих помагача, који су по томе чинили његову школу. Изгледа да се он у томе угледао на старог Панчића, чији је ђак и он био.

Јосиф Панчић, наш професор ботанике и познати научник, био је у ово доба већ при крају своје каријере. Опхрван годинама, па и чешћим побољевањем, Панчић је започео своја предавања нешто доцније и више је волео држати их некако фамилијарно у свом кабинету него баш на катедри у слушаоници у партеру.

Он је говорио тихо, готово слабим гласом, увек с лупом у руци и доносићи већи или мањи свежањ свежих или из хербара извађених интересантнијих биљака. Предавања су била махом у обиму његовог штампаног уџбеника (*Ботаника* по Шнајдену, Б. 1873), проширујући их нарочито морфологијом и систематиком. Последњих година, па и ове у којој смо ми ову науку слушали, у та предавања су већ у знатној мери уношени и биолошки елементи, анатомија и физиологија биљних органа итд., тако да је предмет био углавном исцрпен, иако је по који час због његове болести морао бити изгубљен. Уосталом, ни слушалаца није било много: тек само нас неколико! У кабинету је било неколико микроскопа и нешто другог прибора и материјала за извесне практичне радове и ми смо се по упутству професора, а много чешће и више под надзором једног старијег студента, његовог асистента, доцнијег лекара дра Вој. Ђорђевића, вежбали у справљању и проматрању извесних микроскопских препарата, извођењу неких експеримената итд. Иначе у круг наших дужности улазиле су и екскурзије по београдској околини, на чему је стари Панчић нарочито настојавао, па је, мислим, у једној или две прилике и сам с нама учествовао. Оне су, као и наше шетње и проматрања по оној ембрионалној ботаничкој башти на Дунаву, испод јеврејске махале,¹⁾ биле управљене још највише на увежбавање у одређивању биљака по његовој *Флори* београдске околине, а унеколико и по оном већем делу: *Флора кнежевине Србије* и његовом *Додатку*. Неки су предузимали и много даље екскурзије.

У овом реду мисли треба нарочито забележити да је погрешно извесно тврђење да је Панчић био отсудан противник еволуционистичке теорије и доктрине о променљивости врста. У предавањима он се о томе није много изражавао. Међутим у ванчасовном саобраћају, у кабинету итд., он нам је врло често баш указивао на извесну страну литературу о том питању, мада је умногоме задржавао став критичара и настојавао код нас да се не заведемо сувише мишљењем као да врста уопште и нема. Он је волео да његови слушаоци и ђаци остану при класичном

¹⁾ Доцније та је башта пресељена на своје данашње место (између Ул. таковске и Ул. кн. Павла).

гледању на систематику и морфологију, ако не ни из каквог другог разлога, а оно бар стога што само тако могу продужити његов рад. А у нашој земљи, говорио је, још има пуно непронађених и необјављених биљних врста.

Панчић је у ово време био већ доста повучен човек. Иако је био врло приступачан студентима и од њих поштован, није криво своје незадовољство што се све мањи број нових слушалаца одаје науци коју је он обрађивао. Он је у том покатакд узимао и позу ментора, па нас је једном приликом, крајем једног месеца, кад му студенти због неког свог весеља нису дошли на час, врло оштро апострофирао. Видело се да је тада из њега говорио негдашњи ректор! Ипак, кад се мало стишао и кад му је један студент објаснио да је тај случај само последица младишког весеља и испивених чаша вина, он се на затракивање осталих и питање: да ли је штетно пити алкохолска пића, само осмехнуо и ваљда сећајући се свога ђаковања одговорио: Једанпут годишње — није, али више — јест! Ми смо разумели алузију, поздравили га и обећали да се случај више неће поновити.

У овој години требало је слушати и зоологију као и још неколике друге природне науке. Нажалост, професор зоологије, др Лаза Докић, који је некако баш у то доба постао и гувернер малог краљевина, једва је доспео да нам одржи неколико часова, упутивши нас на практичан рад по свом већ штампаном *Аналитичком и систематском прегледу животиња у Србији*. Отуда је по одлуци факултетског савета припало у дужност Јови Жујовићу, професору геологије и палеонтологије, да уз ову последњу науку одржи један циклус предавања и из зоологије, како ми, природњаци, не би остали без тако потребних знања. Жујовић се томе одазвао, мада су та његова предавања била више зоолошко-палеонтолошки преглед животињског света с обзиром на значај овога у геологији него дубље залажење у чисту зоологију. Нешто из упоредне зоологије и анатомије било је као неки завршетак тих предавања, чији број и није био велики. Неколико предавања из систематске ентомологије одржао је у то доба, ваљда добровољно и као приватни доцент, и др Р. Лазаревић, али су иначе у све ове природне науке дубље и систематски могли заћи само они од нас који су се томе доцније посвећивали на страним вишим школама.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Предавања из философске групе наука: психологије, логике и историје философије била су заједничка студентима треће године из оба отсека философског факултета; уз њих су психологију и логику слушали и правници. Ове су науке раније предавали Алимпије Васиљевић и Милан Кујунџић („Абердар“), али је та катедра у ово доба већ неколико година била незаступљена. Ову је сад заузео један млад наставник, др Љуб. Недић, који је до недавно и сам био студент у Немачкој, па и на неким другим страним универзитетима. Недић је био сувоњав, живахан човек, нешто дугуљастих образа и увек пажљиво одевен; на глави је носио цилиндар, а на час долазио у црном жакету. Говорио је прилично монотонно, али некако скандираним гласом и краћим реченицама, које су у приватном саобраћају његово мишљење чиниле пресудним. Све је то утицало да је у почетку на његовим предавањима слушаоница била препуна. Уз то се међу студентима и иначе о њему одржавао глас као о начитаном и спремној професору, па чак и као научнику, иако је он, чини нам се, као свој научнички баласт до тога доба имао само своју докторско-универзитетску дисертацију. На предавањима он је говорио течно и, што се нама, природњацима, нарочито допадало, третирао психологију као природњачку науку, а историју философије излагао, истина у мањем обиму и монографски, али концизно и критички. Само новији век (Декарт, Кант итд.) излагани су нешто опширније. Недић је претпостављао да његови слушаоци већ имају нека пропедевтичка знања из ових наука, — што, нажалост, није био случај, јер тих предмета тада није било у гимназиским програмима, — па је у предавањима говорио језиком који се не једном студенту чинио или као нека метафизика или просто неразумљив. Усто је он покатад уплетао и цитате из поког страног аутора, упућујући ради бољег разумевања и документације на односне стране писце и као ишчуђујући се да се његови слушаоци не могу служити и енглеском литературом! Недић је био Вунтов ђак и његова су предавања махом и садржавала врло скраћен материјал познатих уџбеника овога философа. Нешто од тога израђивао је он сам у облику краћег текста, који су после студенти аутографисали и из тога се спремали за испит, а нешто су ученици и сами белажили на његовим часовима, јер он није доспевао да из сва три предмета изради текст својих лекција. Логика је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

обрађивана, чини нам се, понајвише према великом делу Ц. Ст. Мила, а психологија по В. Вунту, али без лекција о анатомији и физиологији чулних органа, мозга и нервног система, које чине први део великог уџбеника физиолошке психологије овог аутора. За историју философије, чини нам се, понајвише су му служила дела Dühring-a, вероватно и Überweg-a, а и др.

Иако на први поглед укочен и унеколико кабинетски човек, Недић је готово од првих дана своје званичне функције ступио и у извештај ближи, интимнији додир са својим слушаоцима. Он је однос, који су неговали Панчић и Жујовић, претворио готово одмах у однос другарства и не једном се с покаквим пријатељем или колегом нашао чак и у каквој забаченој или ноћној кафаници у друштву покоје гомилице веселих студената, који су, задовољни тим сусретом, после хвалили његову интимност и одржавали му лепу репутацију. У ово доба дошли су били и на друге неке катедре Вел. школе два, три млађа човека, који су некако били и школски другови Недићеви, па тако не само чинили једну ужу групу млађих наставника на Вел. школи већ још и интимно друговали с Недићем и заједно с њим такође проводили међу студентима почешће по које весело вече или ноћ. Мислимо да нећемо учинити никакву зазорну индискрецију, ако од њих поменемо само тадашњег професора астрономије с метеорологијом, Милана Недељковића, који је и иначе био врло погодан за такву дружбу. Катедра таког обима — три науке! — а усто још и нередовно и узбудљиво стање у земљи пре и после познатог сливничког пораза, чинили су да Недић није ни доспевао да све партије својих предавања обради подједнако и обимно. То је осећао и сам Недић и стога је своје слушаоце чешће упућивао да сами извесном лектором као допуне његова излагања. Мислимо да неће бити зазорно овде поменути да се писац ових успомена још раније био увелико заинтересовао за ове науке и у приличној мери и сам упознавао односну литературу. У Народној библиотеци могла се тада већ видети мања или већа група студената, нарочито нашег факултета, који су између часова или иначе лектиром допуњавали своје стручне студије или и само увећавали опште образовање. Ми лично смо се још у крагујевачкој гимназији, читајући поред осталог Хекелову Природну историју постања, па и Дарвиново дело *О постанку врста* (превод А. Радовановића),

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

као и неке друге списе, већ били унеколико упутили у природњачку философију; Дирингова *Историја философије*, а још више књига Fr. A. Lange-a *Geschichte d. Materialismus*, нарочито њен део о природним наукама, које је писац читао у библиотеци или и код куће, као и још нека друга дела, отварала су му сад читаве нове хоризонте на том пољу и увелико га уводиле у науке које је Недић обрађивао. Он сам, ступајући у ближи додир са својим ђаком — а Недић је већ био учео да је тај ђак мало више и улазио у студију философске литературе — позајмљивао му је дела Ribot-a (*Psychologie anglaise contemp., Psychol. allemande*), нешто од Канта (*Kritik d. reinen Vernunft*), W. Wundt-a и др. философа, скрећући му пажњу да философију данас чини управо историја философских система и да философије као неке позитивне или егзактне науке управо и нема. Он се овога гледишта држао и у својим предавањима и мада је, на пр., и сам неговао према Канту особити култ и чешће истицао његове погледе на извесна метафизичка питања (простор, време, Ding an sich итд.), ипак је задржавао извешан став критичара метафизике уопште и нагињао гледиштима енглеских философа (Локе, Хјум, Џ. Ст. Мил, Спенсер итд.), о којима је и посебна предавања држао. У том погледу лектира, коју је писац ових успомена до тада имао, а нарочито дела материјалистичких философа и природњака: Молешота, Бихнера, К. Фогга, Хекслија и др., и која је као нека мода целу нашу тадању генерацију привлачила, очевидно је била прилично у супротности с Недићевим назорима. То нас је довело у положај да с њим покатакд ступамо и у замашнију дискусију, која нас није свакад баш много убеђивала. Област психологије била је за већину другова, па у многоне и за писца ових врста, готово сасвим нова, а увелико тако и логика, и Недић нас је сад у те науке уводио са сасвим савремених гледишта, хвалио емпирију итд., мада се, на пр., ни он сам у својим универзитетским студијама није бавио ни психофизичким ни каквим другим практичним радовима на пољу експерименталне психологије, коју је он ипак у предавањима заступао. Нажалост, поред свега тога он у нашој генерацији није имао слушалаца, који су се одали дубљем изучавању философије, — можда и за то, што је то претпостављало једну апстрактнију студију и веће познавање односне стране литературе него што је то био случај код

већине његових слушалаца. Иако ово последње није био случај, на пр., код писца ових врста, ипак смо се и сами често колебали да ли да се у својим стручним студијама — а потребу стручних студија с обзиром на будућу каријеру осећали су у трећој години већ сви студенти философског факултета — сасвим посветимо бар ми овим наукама или да останемо у том погледу при анорганолошкој групи наука, којима смо се ипак поред свега тога још бавили. Трансцедентни проблеми и умногоне чисто метафизички методи гледања на ствари, априорни и неослоњени на искуство, нису много привлачни за младе духове који траже опипљива, више или мање рационална решења, па је вероватно и то утицало, да смо се и сами у избору својих тадашњих студија налазили на немалој раскрсници у борби између ове две струје. С том неодлучношћу писац је ушао после одлично положених испита и из философске групе и у последњу годину нашег ондашњег факултетског школовања.

Број наука, које су у четвртој години нашег школовања биле тешње везане за циљ нашег, природно-математичког отсека и садржином одговарале његовом имену, био је релативно мали. У њих су се бројале: нацртна или пројективна (дескриптивна) геометрија, астрономија с метеорологијом и механика. Уредба је пак захтевала да с обзиром на каријеру готово свих студената философског факултета — будући наставници! — слушаоци и овог отсека слушају и предавања из српске историје и народне економије. И ми смо све ове науке и слушали. Нацртна геометрија, коју нам је био започео предавати још у трећој години инж. Дим. Стојановић, па због нередовних ратних прилика и промене свога службеног положаја (постао је директор државних железница) прекинуо и унеколико настављао десније, није много привлачила ниједног од тадашњих слушалаца из нашег отсека. Ми смо ову науку слушали заједно с једном нижом годином техничара и сматрали је, без сумње неоправдано, за дисциплину потребну само техничарима. Усто и сам Стојановић, који је иначе био врло посвећен у ову науку, није ни својом методом ни сувишном строгаошћу на испитима био много симпатичан студентима нашег отсека. Отуда смо ми његово дуже одсуствовање од дужности и промену положаја и искористили да нарочитом молбом израдимо одлуку проф. савета и министра просвете да се тога испита осло-

бодимо. Сматрало се да је циљ те наставе постигнут тиме што су студенти овог отсека слушали неколико предавања из ортогоналног, па, чини ми се, и стереографског пројектовања. Оваку исту молбу смо крајем године подносили проф. савету и за ослобођење од испита из механике, али је она остала без успеха. Љуб. Клерић, који је ову науку предавао и природно-математичарима и једној нижој години техничара, био је већ у то доба истакнут научник, чији су радови налазили места не само у *Гласнику* ученог друштва већ и у неким страним математичким часописима. Био је то висок човек с подужом зашиљеном смеђом брадом, густих обрва и бркова, живих очију и с неким нарочитим предихањем у говору, што је изгледало као неко гутање или као повремено испуштање гласа из грла и носа. Он је био врло интиман пријатељ Лозанићев и врло се интересовао чак и аналитичким радовима нас два, три студента у Лозанићевој лабораторији. Нарочито је то било, кад смо ми испитивали извесне руде које су он и Лозанић доносили с рудишта, која су била у њиховој концесији. Иначе је Клерић у очима студената био цењен и још највише познат са своје оригиналне студије о компанзованом клатну, која је била привукла пажњу и неких страних научника и тако га доводила у положај да своју тезу брани и у страном научном свету. За студенте нашег отсека из његових предавања, по нашем студентском схватању, још је највише значаја имала партија фонономије, механике кретања, и на та предавања готово смо сви и долазили, — уосталом и због тога, што је Клерић био на испиту врло строг професор, а нас највише из те партије и испитивао. На остала његова предавања, подешавана више за техничаре и студије из машинске технике, нисмо ни долазили. Клерић то није праштао и на пр. кад смо, писац ових врста и Жив. Јуришић, после школског одмора као последњи испит полагали механику, он нам је изриком дао на знање да нам мора умањити оцену, јер нам не може опростити непохађање свих његових часова, иако зна да смо ми за своју струку изабрали друге науке.

Предавања Милана Недељковића из астрономије и метеорологије била су већ привлачнија готово за све студенте нашег отсека него механика. Милан Недељковић је дошао за наставника непосредно из Париза и као асистент опсерваторије у Медону. Катедра астрономије није дотле постојала на Вел. школи и он

је стога, а и с више других разлога, врло радо дочекан и од стране студената. За већину од нас његова, унеколико и популарна предавања из физичке астрономије била су и врло симпатична и врло интересантна: у не једног се будила воља да читањем ма и само Flammarion-ових или и других сличних дела која је Недељковић узгред помињао, накнади недостатак опсервација помоћу скупочених инструмената који чине обичан опсерваториски инвентар, али којих дотле наша Вел. школа готово ни у минијатури није имала. Недељковић је имао пуне руке посла, нарочито још и зато што је у допуну својих предавања, а и иначе, био од првих дана предузео кораке да створи једну ма и провизорну опсерваторију. Он је у томе и успео и с обзиром на велике издатке које таква установа нарочито при оснивању изазива, бадио се свом енергијом на установу српске метеоролошке мреже, у којој је његова опсерваторија играла улогу централне станице. Студенти су били и њему у том помагачи и мала вежбања у руковању с неколико најважнијих инструмената за која су се двојица, тројица и јаче заинтересовала, била су као допуна нарочито његових теориских предавања из метеорологије, па и климатологије итд. Предавања из астрономије, која су у првом семестру била завршена једним колоквијем, односила су се у другом семестру и на математичку астрономију или т. зв. небеску механику, која је већ претпостављала и дубљи математички рад и стога била сматрана као тежак предмет. У своје време, на крају године, одржани су и испити, али из моје генерације нико се после тој науци није одавао. Једино смо доцније као средњешколски наставници ступали у везу с Недељковићем, као директором већ установљене мреже метеоролошких станица, подизали и сами, махом по његовим упутствима, у својим службеним местима локалне станице, управљали њима, вршили опсервације и шиљући централној опсерваторији свакодневне и односне друге извештаје стварали грађу за познавање метеоролошких прилика Србије. Писац ових успомена био је тако неко време руковалац једне мале станице у Чачку, а доцније у Зајечару итд., вршећи уз то повремено и за своју личну студију и нека друга проматрања, која с овом науком стоје у вези (проматрања метеора, метеоритских појава итд.)

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

Српска историја, коју смо у овој години слушали, улазила је у ствари у оквир наука историско-филолошког отсека нашег факултета, али, као што је већ поменуто, ушла је у програм и нашег отсека. Овај предмет је предавао познати професор Панта Срећковић, чија је књига *Историја Срба* служила као уџбеник многим дотадашњим студентима Вел. школе. Уосталом, тај су предмет заједно с нама, философима, слушали и из њега испит полагали и правници, и за слушаоце историско-филолошког отсека само је нешто више значила једна врста семинарског рада (читање повеља, натписа и стручних расправа), коју су они по упутству и ваљда и под надзором Срећковића изводили. Негдашњи руски ђак, Панта Срећковић је био више него у једном правцу оригиналан човек, па су тако и његова предавања била не мало необична и за нас — забавна! Није овде место претресати апсолутну вредност његовог научног рада; савремена историографија није му у том дала много високо место. Његова живахна полемика у своје време у питању о смрти цара Уроша и извесним епизодама Косовског боја као и тврђења о многим другим појединостама из најраније српске историје претресани су још онда и у круговима његових слушалаца, мислим, умногоме и под утицајем његових противника у полемици, и изазивали осмех и извесне шаљиве анегдоте о њему. Панта Срећковић је био висок, сувоњав и кошчат човек и у свему свом држању претстављао искреног родољуба, великог Србина и одушевљеног професора. Зна се да је он био врло одан присталица негдашњег краљевског намесника, претседника владе и шефа либералне странке, Јов. Ристића, у чијим се органима он почешће појављивао и у улози сарадника, полемичара итд. Одудевљен бранилац традиције и својих назора на извесне историске проблеме, Срећковић се без уступања подавао својој импулсивности, па се није устручавао да и на самом часу покоји пут почасту своје литерарне противнике каквом драстичном апострофом, као на пр. „Лаже Дринов!” или „Не зна ово Мајков!” итд. Како је он на испиту нама, природњацима и математичарима, тражио само знање градива из његове Историје, то смо ми само покатакд и одлазили на његов час, па и то више да упознамо о чему он предаје или да посматрамо покоји његов гест у предавању, да одржавамо везу с њим итд. Било нам је чак и забавно кад би он, да би дао више

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

израза својим речима, покоји пут песницом лупио у катедру и својим прилично промуклим гласом човека већ у годинама уз извесну мину стао на пр. уверавати своје слушаоце: „Није се, брате, Карађорђе дигао на устанак из економских и не знам каквих политичких разлога, као што трућа . . . , већ што је била глава у питању!” У овом погледу карактеристичан је и случај који се десио на испиту нашем другу, правнику Ј. Силвију, који као ђак једне прекосавске реалке није раније никад ни учио српску историју. Добивши питање о Стевану Првовенчаном, о коме он већ и са неуредног долажења на Срећковићеве часове није раније ваљда био ништа ни чуо, он стане у пози кандидата, који по том питању тобоже већ довољно зна, врло изразитим дитирамбима глорификовати једног другог Стевана, наиме Стевана Душана. „Стеван Првовенчани, Стеван Првовенчани . . . — почне давати одговор кандидат, гледајући нетренимице у Срећковића, — био је знаменити српски краљ. Али, Стеван Душан, цар Срба и Грка, створио је од Србије царевину и својим победама заслужио у историји назив „Силни”. — Не предидући, ђак је у још неколиким бомбастим фразама стао тако китити венац славе Душанове и Србијине, брижљиво избегавајући историске догађаје тога доба, које, дабогме, није ни знао. Задивљен студентовом родољубивом речитошћу и одушевљен његовом глорификацијом, професор Срећковић се брзо умешао у његову елукубрацију, и потсећајући и сам на један или два знатнија догађаја из историје Душанових ратова стао махинално и нехотице излагати историју Душанових ратова и документовати кандидата тврђења. Кандидата за испитивање било је међутим повише, време је одмицало и претседник се убрзо затим нашао побуђен да да знак кандидату да може ићи на своје место. Дабогме, да се кандидат пожурио да се уклони, праћен узто још и изразом одобравања и задовољства Срећковићевог на тако сјајном знању српске историје! Тек кад је после други неки кандидат добио питање о неком догађају из Душанове историје, Панта Срећковић се сетио да онај први студент није управо ништа ни говорио ни о Стевану Првовенчаном ни о Душану. Али за исправку је било доцкан, кандидату је већ била забележена одлична оцена и њега више није било међу присутним.

Народна економија није нам такође задавала много бриге. Овај предмет, који се налазио у програму и нашег отсека стога што је допуњавао философску групу наука, био је у рукама Мише Вујића, који је тада као члан главног одбора радикалне партије већ био у првом плану наших политичких људи. Уз философе оба отсека ову науку слушали су и правници, па махом заједнички и испит полагали. Миша Вујић је био човек велике ерудиције и можда се у својим универзитетским студијама у Немачкој, а и Француској, више бавио философијом него самом националном економијом. Био је то отмен човек, углађен и фразаст говорник и његова предавања могла су бити и за шири круг слушалаца. Покоји пут тога је заиста и било и мада су наша школска предавања по уредби била само за студенте, дакле затворена, ипак се покаткад могао тада међу студентима на часу видети, као сакривен и повучен у позадину, и покоји сарадник новина, покоји други интелектуалац итд. Вујићеве неколике студије, као она о историји као науци, па и неке друге, и то баш из народне економије, које смо ми с одушевљењем и великим интересовањем читали у библиотеци или иначе, стварале су му у нашим очима ореол врло спремног професора и изазивале особито поштовање. Он је био као доктринар одлучан присталица економско-либералне школе познатог Американца Керија, по чијем је једном делу углавном своја предавања и удешавао. Дабогме, да су његова предавања била врло садржајна, речита и третирала ову науку потпуно научно и савремено. Вујић се у том није устезао да излаже и гледишта свих других економских праваца и то да их излаже објективно, па за извесне доктрине (на пр. социјалистичке, естатизам итд.) чак и симпатично, и ми смо га у том врло пажљиво слушали. Излагања о капиталу, о раду, о производњи и подели добара итд. заузимали су каткад и знатан број часова од по једног сахата. Ипак зато, стојећи под утицајем извесне левичарске литературе и журналистике која се тада и у нас осећала, а нарочито под утицајем извесних социјалистичких списа у преводу Пере Тодоровића, нешто и Стојана Протића а и других, изванредан део његових слушалаца међу студентима и није баш усвајао ове Вујићеве назоре а имао је о њему мишљење само као о Керијевцу. И мада је и та група иначе одавала сав дужни респект Вујићевој заиста великој и научничкој спреми,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

брижљиво бележећи његова предавања у своје „прибелешке” и спремајући се по њима и за испит, ипак јој се стално чинило да су исправније идеје које је можда свакад и не с довољним разумевањем налазила у преведеним списима Ласала, Енгелса, Маркса и др., а нарочито руских писаца и економиста (Чернишевски, Писарев итд.). Шта ћете? Сви људи нису ни једнаког васпитања ни једнаког менталитета. Уосталом, доследан својим назорима на економско-социјална питања, Вујић је и сам о овим темама баш нарочито и говорио па их умногоме и комбатирао, а млади људи, понесени сујетом и уображавањем да већ могу бити и у науци арбитри, можда су баш зато скептички и гледали на његову уздржљивост у прихватању некритичких новотарија и искуством непроверених доктрина које су се њима допадале. „Позитивно у социјалистичком покрету — говорио је Вујић, излажући на пр. извесне стране социјалног питања — не сме бити уништење капитала већ много пре идеја партиципације радника у добити предузећа!” И већина од нас и прихватила је то гледиште и с њим оставила праг тадашње Велике школе. Пишчев испит из народне економије оцењен је у сведоџби одличном оценом као и готово сви други његови испити (изузев механику) у овој школи у времену од 1883—1887.

*

Цртице, исписане у предњим врстама, могу, мислимо, већ дати неку приближну слику о природи наставе на једном отсеку философског факултета за поменуте четири године. Наша намера, уосталом, и није приказивати многобројне детаље, којима би се та слика употпунила, па можда и верније или и у лепшој светлости показала. То нам, напослетку, не би данас било ни могућно. Свакако, иако у рангу универзитета и са задатком да буде школа стручних студија из појединих наука, Вел. школа је још и у ово доба увелико одржавала карактер школе, прилагођене само општим државним потребама тадашње Србије. Философски факултет је поред оспособљавања студената и за сам научни рад имао у виду нарочито државну потребу у спремним гимназиским и другим средњешколским наставницима, мада на њему ни у ово доба није било, на пр., катедре за педагогију, која, као што је познато, игра тако велику улогу у формирању

наставника. Међутим на карактер школовања омладине на Вел. школи у ово доба нису утицале само више или мање стручне студије и предавања самих професора, већ и неколико других елемената, који заслужују такође да се и нарочито забележе.

Долазећи на Вел. школу из гимназија (потпуних са 7 разреда тада их је било две у Београду и једна у Крагујевцу) и једне реалке (у Београду) пишчева је генерација затекла на њој осим Народне библиотеке која је била под истим кровом и свакако претстављала за студентско умно образовање значајну лабораторију, још и студентско друштво „Побратимство” као један такође врло значајан форум; на њему се, бар према његовој основној идеји, могло вршити не само извесно родољубиво зближавање студената већ и њихово узајамно допуњавање и стручног и општег образовања. У правилима друштвеним је то било мало друкчије формуловано, али је у ствари друштву била то основна идеја. „Побратимство” је у ово доба било већ с приличном прошлошћу. У 1880/81. години друштво је издавало и свој часопис (генерација Љубе Стојановића и др.), у коме је неколико друштвених чланова покушавало не само да се прикаже читалачкој публици као будући књижевни радници већ и да својим часописом попуни извесну празнину, за коју им се чинило као да се већ осећала у књижевности. Нажалост, одласком редакционог одбора те генерације с Вел. школе, а и са других узрока, тај се књижевни рад није наредних година продужио, и у време кад је наша генерација дошла на Вел. школу и ушла у чланство „Побратимства”, само се још одржавала идеја о издавању листа, часописа итд. Ту амбицију доносиле су готово редовно све тадање генерације још из гимназија. У крагујевачкој гимназији, чијој је ђачкој дружини „Подмладак” био и писац ових редова, као ђак највишег разреда (VII), неко време претседник, као „литерарни радови” била су само ђачка стилска вежбања, која нису излазила из круга саме дружине; београдска гимназијска дружина „Вила” била је, чини нам се, чак и штампала неку свеску сличних ђачких радова. Нашим ступањем у „Побратимство” и новим хоризонтом студија дотадање амбиције вреднијих чланова добијале су већ природнији правац: увиђало се да рад на књижевности претпоставља најпре добро властито познавање предмета, који се обрађује, тј. озбиљну и свестрану студију код самих чланова,

а затим појављивање у јавности само утолико, уколико би се за то осећала стварна, објективна потреба. У „Побратимству” је те године био претседник наш старији друг Љ. Давидовић; али неке јаче књижевне радње није ни тада било. Одласком пак и те генерације с Вел. школе рад друштва се за подуже време био ограничио још највише на бескорисне препирке око избора нове управе, на дискусије о правцу рада итд., а врло мало посвећивао стварном „узајамном обавештавању” и „литерарно-научном раду” својих чланова. Дабогме, да се онда још мање могло озбиљно приступати на пр. издавању какве публикације, која би одговарала ранијим покушајима и амбицији, донесеној још са гимназиских клупа. Интересантно је да се при вентилирању ових проблема убрзо показало да међу члановима, као и међу студентима уопште, већ постоје две струје извесног политичког карактера. Није нимало претерано или нетачно рећи да је то донекле било и као одјек тадашњег политичког живота саме земље и прилика саме Вел. школе. На влади у Србији био је тада познати Никола Христић, који је наследивши напредњачку владу М. Пироћанца и Милут. Гарашанића и угушивши т. зв. тимочку буну и радикалну странку, претстављао конзервативни, па по миљењу слободоумнијих људи и чисто реакционарни елеменат наше унутрашње политике, као и сам Милут. Гарашанин, који је наредне године опет дошао на владу. Насупрот томе постојала је већ извесна, развијена, иако готово од свих дотадањих влада гоњена и нерадо гледана, књижевност, махом социјалистичке садржине, која је умногоме била нашла свој практични израз у оснивању и раду радикалне странке. Сав тај покрет био је од великог дела омладине на Вел. школи, а и иначе, сматран као слободоумље и приман симпатично. На самој Вел. школи већина професора, нарочито старијих, па и истакнутијих, припадали су либералној странци и стајали у врло блиским односима с њеним шефом и ранијим претседником владе, Јов. Ристићем. Либерална је странка, истина, тада била у опозицији, али су ипак многи њени људи, нарочито извесни чиновници, били у служби и конзервативног (напредњачког) режима. То је чинило да је онај слободоумнији део омладине гледао и на ту странку несимпатично, па поред свег дужног респекта према својим наставницима-либералима није ни према њиховим политичким идејама друкчији став заузимао.

Десило се да су баш старије генерације, које су чак и штампале своје радове у „Побратимству”, биле политички оријентоване као и професори-либерали, и стога се сад међу новом омладином стварало гледиште да је сав рад тих људи несавремен, неслободуман и супротан идеалима младог света. Отуда се и у „Побратимству” на редовним састанцима — а они су држани готово сваке недеље пре подне у једној учионици на првом спрату десног крила зграде (дан. геолошки музеј) — у дискусијама поред осталог готово стално симпатички изјашњавало о извесним социјалистичким идејама, изјављивала жеља да омладина добије напредне идеале, да њен будући часопис буде орган слободоумља а не као ранији итд. А идеја о евентуалном часопису, о публикацији књижевних радова итд. и била је најчешће предмет дискусија на друштвеним састанцима. У ствари часопис се не би ни могао покренути, јер за то нити је у том тренутку било преданих и довољно вичних уредника нити каквих озбиљнијих књижевних радова. Нама је данас немогућно дати овде неку потпунију листу чланака, махом преведених, песама или приповедака, па и неких критичарских огледа, читаних на тим друштвеним седницама за прве две године нашега учешћа у овом друштву. Сећамо се само да се већ и прве године на трибини појављивао наш друг, Анд. Гавриловић, студент историско-филолошког отсека, читајући неке своје песме и неке приповетке, које су после изазивале подељена мишљења осталих; затим готово исти жанр књижевни обрађивао је такође прве године и Алкиб. Нушић, који ес од тада све чешће почео и сам називати Бранислав, мада смо му ми остали за све време школовања доцније, задржали само диминутив „Алко”. Из науке, и то из природних наука, било је такође неколико преведених чланака извесних немачких или француских научника, и од њих су нам остали у сећању неки природњачки реферат Љ. Давидовића и један или два чланка, која је из Е. Хекелове *Антропогеније* преводио наш нешто старији друг из крагујевачке гимназије, Светол. Марковић. Мало већу сензацију произвео је тако и наш старији друг Богд. Поповић, својом „оригиналном” студијом о Бомаршеу, која је била повод доста бурној дискусији на неколиким седницама и напослетку ипак симпатично примљена.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Дабогме, да су као одјек извесне литературе, а умногоме и тренутног политичког живота у земљи, третирана и извесна социолошка питања, нарочито она која нису била непосредно везана за дневну политику, већ више имала партиски карактер. Тако су, на пр., правник Вук Стајковац, као и неки други (философ Чед. Петровић и др.), који су однекуд јаче познавали руски језик, убацивали на дневни ред превод покојега чланка из неких, махом либералнијих руских часописа, а било је нечега сличног, чини нам се, и из других књижевности. Уосталом, и на овом пољу много више су се истицали студенти философског факултета него правници, који су се иначе махом слабо и интересовали књижевношћу уопште, учењем страних језика итд.; већина од њих проводила је готово све своје слободно време у оближњој кафани „Код Златног анђела”, у којој су многи од њих играли „санса”, вежбали се на билијару, па — ако је допуштена индискреција — чак читали ту и „аутографоване табакe” лекција, из којих су се спремали за испите. У дискусијама на седницама „Побратимства” запажено је било тек неколико правника, и то већ старијих чланова, као на пр. Љуба Живковић, Панта Туцаковић и др Љуба Живковић, познати доцнији јавни човек у нас, оставио је из тога доба у нашем сећању нарочити утисак, који нам се чини оправдано овде забележити. Био је то врло импулсиван млад човек, већ у трећој години права (тада смо ми били у првој) и у „Побратимству” сматран за зналца француског језика и упућеног у правна и политичка питања. Чини ми се да је на једној седници друштвеној и он читао неки свој превод неког биографског чланка из неке историје француске револуције, која је чинила његову омиљену лектуру. Иначе он се на седницама стално појављивао већ после отпочетог рада и узимао реч с извесном позом; имитујући гестове извесних беседника из француске револуције, он је у говору готово увек налазио могућности да потсети на какву фразу или гест Мирабоа, Камила Демулена (њена нарочито!), па и самог Робеспјера или и ког другог старог републиканца, и да после, не чекајући евентуално друкчије мишљење каквог опонента, ни продужење дискусије, триумфално сиђе с трибине за говор, (а он је готово редовно с трибине говорио) и поносно оде са седнице, уверен да је на другове оставио утисак рутинираног беседника! А он је то доиста и био. Седнице „По-

братимства" биле су тако врло подесан форум за формирање будућег адвоката и јавног човека . . .

Ово учешће у „Побратимству" упућивало је поред осталог многе од нас и на Народну библиотеку. Ми смо, додуше, у њену читаоницу улазили и иначе, тражећи у њој покоје веће дело из наука које смо били почели слушати. Међутим, нови хоризонти, политичка и социјална питања, која су ма и површно или узгредице сад стала у поменутих дискусијама привлачити пажњу и нас, млађих чланова, побуђивали су нас да се окренемо и другој литератури. Отуда смо ми сад ревносно прелиставали и читали и наше старије политичке и друге листове, које за време гимназског школовања нисмо били ни видели. Тај је случај био, на пр., нарочито с ранијим социјалистичким и радикалним листовима: *Ослобођењем*, *Гласом јавности*, па после и с *Радником* итд., мада нисмо превиђали ни конзервативни *Видовдан* ни либералски *Исток*, па ни органе осталих политичких група после 1880. год. Новосадска *Стража*, као и неки други књижевни листови радикалног правца (*Рад* итд.), а особито чланци тада већ покојног Светоз. Марковића, били су врло тражена лектира готово свих нас који смо тако стварали свој поглед на свет у духу напреднијег покрета тадање Србије.

Један догађај у нашој средини 1884. године скренуо је пажњу многих од нас и на једну другу страну. Иницијативом нашег старијег друга и члана „Побратимства", Светолика Радовановића, који је тада био студент треће године и још израније музички школован (свирао је у флауту и на клавиру), пала је међу нас идеја о образовању академског певачког и музичког друштва. Радовановићеви другови, нарочито Богдан Поповић, који је такође био врло музикалан, као и још неки други, нарочито млађи, такође врло музикални чланови (Светолик Марковић, Милив. Ђирић итд.), који су извесну музичку спрему донели још из гимназије, прихватили су ту идеју и друштво је убрзо затим било и основано. Омладина увек воли песму и музику; ако се човек неће бавити тим у младости, онда кад ће? И зар није већ одавно речено да је смисао за музику шесто човеково чуло? Тако је и писац ових успомена, одушевљен идејом, био међу онима који су ствар прихватили, потписали молбу за оснивање друштва и постали уједно његови чланови оснивачи. Ректорат

www.u
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

је молбу одобрио, друштво је узело за првог хоровођу Стев. Шрама и после извесне кризе и тешкоћа у почетку доцније добило име академског певачког друштва „Обилић”.

Међутим наше ступање у ово певачко друштво и учешће у његовом раду наишло је убрзо после тога на извесно негодовање, па и ометање од стране једног дела студентске јавности, и то оне која је себе сматрала за ултрасоцијалистичку; замерало нам се што се одајемо певању и музици онда кад „народ страда и политички и економски” и наводило да је омладини приличније да се бави студијом социјалних проблема него песмом и музиком! „Народ, говорило се, нема ни хлеба ни соли, а његова узданица — пева!” И агитација те врсте и њене пароле учиниле су, уз друге узроке, да се број чланова и похађача часова певања поступно почео смањивати. Срећом, криза је била пролазног карактера, друштво се одржало, и мада је и писац ових врста под утицајем те струје само нешто више од године дана бив певач и члан друштва, ипак је дочекао да на прослави двадесетпетогодишњице друштвеног постојања (1909) као гост и један од оснивача евоцира у једној китњастој здравици*) неке моменте из доба оснивања друштва, па и да доцније, после више од педесет година „Обилићевог” живота, буде и члан „старих Обилићеваца”! Демагогија није била јача од здраве грађанске свести.

Прилике, које су тако владале у ова два студентска друштва, побудиле су и нас да, као „философ треће године” ставимо и сами на дневни ред. Побратимства један књижевни оглед о питању које нас је у то доба некако и нарочито занимало. То је била пишчева философско-педагошка студија: *Класицизам или реализам?* На расправу овог питања, — расправу која је била пишчев први већи књижевни рад, — потстакла нас је управо једна светосавска беседа проф. Ј. Туромана, који је као класичар и професор латинског и грчког језика на Вел. школи врло упорно и интензивно пледирао за опште образовање, основано на студији класичних језика. Уз то се некако мало пре тога чули о том у истом смислу и гласови у политичком органу либералне странке — а њој је припадао и сам Туроман — па се односна дискусија

*) Банкет у Хотелу Москва у Београду.

пренела била и у Просветни савет, у коме је готово једино Јов. Жујовић енергично комбатирао идеје Туромана и намеру извесних класичара да се у средњешколској настави још јаче истакне класичарска основа. Мислимо да се у то време као браниоци класичке наставе појављивали у јавности и гимназијски професори Кузман Паштровић и Спира Калик (овај последњи и с нарочитом брошуром). Стојећи већ под утиском познатог дела Х. Спенсера *О васпитању, умном, моралном и физичком*, као и списа Т. Хекслија *Човеков положај у природи*, затим *Васпитање и природне науке* истог писца, које смо и раније читали, ми смо се у то доба све више упознавали с извесном философско-педагошком литературом, из које су нам пажњу привлачила нарочита дела А. Бена, В. Вунта па и Хербарта итд.; на њих је писцу још раније унеколико указивао и проф. Љ. Недић. Тако смо, сад, нарочито још спријатељени с чланцима Светоз. Марковића о готово истом питању у *Летопису*, развијали у поменутој студији у нашем друштву погледе који су одговарали напреднијим идејама већине чланова и у дискусији иза тога наишли на опште прихватање. Чланак је доцније угледао света у *Просвет. Гласнику* (за 1886/87)¹⁾, чији је уредник (Жив. Симић) и његовом документацијом, како нам је доцније причао, сузбијао у Министарству просвете и Просвет. савету „класичарску најезду“ тога доба.

Наше све дубље упознавање философске литературе, при чему се писац ипак само повремено и пригодном бавио и хемиско-минералешким лабораториским радом, нашло је израза наредне године у још једном нашем студентском књижевном раду. То је била студија: *Мисли о етничкој психологији*, чији смо један одломак под другим натписом читали опет на једној седници „Побратимства“. Целу студију читао је писац убрзо после тога на једној студентској забави, приређеној у почетку фебруара 1887 у кафани „Код Скупштине“ као „књижевно вече“. Забава је била приређена у циљу прибављања путних трошкова за одлазак једног нашег млађег пријатеља и друга из учитељске школе (Мила Павловића) на педагошке студије у Немачку. Као што се види, чланови „Побратимства“ су се и тим бавили. На том књи-

¹⁾ Прештампан и нешто мало скраћен, чланак се налази и у нашем делу *О настави и образовању*. I. Беогр. 1913.

жевном вечеру читао је још и А. Нушић неку своју краћу приповетку из серије својих „Капларских прича”, а било је и неких других уметничких производа. Наша студија је врло интересовала поред осталих књижевних људи нарочито још и пређашњег, а и потоњег, министра просвете, Алимп. Васиљевића, који је био присутан и изјављујући нам своје допадање замерио само што смо, како му је изгледало, мало или недовољно поменули његов рад на том пољу. А он је чак писао и расправу *О психолошким особинама српског народа!* У ствари нама се није чинила његова студија о том ни довољно критична ни довољно исцрпна, нити нам је била намера говорити о теми коју је он расправљао. Стога смо само, и то узгреднице, забележили његов рад, као и неке друге. Уосталом, та наша студија штампана је убрзо после тога у једној свесци „Отаџбине” Владана Ђорђевића, који се врло ласкаво захвалио писцу на сарадњишту у његовом часопису.¹⁾

У ово доба у „Побратимству” се још више истицала жеља за неким живљим радом у духу његове основне мисли. За активирање књижевне делатности постојао је у крилу дружине нарочити „књижевни одбор”, коме је писац ових врста још од пре тога био претседник, а у коме су чланови били Бр. Нушић и Јов. Цвијић. Претседник „Побратимства” био је неко време (1885/6) Влад. Цонић, па га је у 1887 заменио писац ових врста. Тада је на једној седници „Побратимства” и Јов. Цвијић читао један свој оглед *О нашој географској терминологији*, критикујући извесне, у нас устаљене географске називе и комбатирајући нарочито списе тада још хонорарног професора географије, пуковника Јов. Драгашевића. Мислим да је и Цвијићева доцнија расправа *Ка познавању Крша Источне Србије* добила основу као ђачки рад у нашој дружини. Исто тако и Нушић нам је једне седнице дао свој приказ познатог немачког критичара Л. Бернеа, кога је он и иначе почешће међу нама истицао. Ипак поред свега тога жељени, интензивнији књижевни рад није се ни тада много разликовао од ранијег, — поглавито зато, што се сад силом

¹⁾ Иако је та студија писана као увод у једну мању серију чланака, у којима се намеравале приказати извесне психолошке особине нашег народа, ми се, нажалост, одведени догађајима у животу на друга поља рада, нисмо више бавили тим проблемима.

прилика и „Побратимство” готово и нехотице уплело у тада не мало заострену борбу две струје „Фонда за потпомагање сиромашних великошколаца”, коме је председник био Љуб. Јовановић. Међу опонентима Јовановићевим истицали су се нарочито правници Марко Трифковић, Мих. Мартинац, Ј. Тодоровић и др. Сарађујући с нама у „Побратимству”, они су тако били увукли и многе од нас у ту, иначе јалову борбу. Ривалност између „Побратимства” и „Фонда”, која је тако настала, ишла је дотле да је на пр. „Побратимство” почетком марта приредило и засебну великошколску забаву у једном већем београдском локалу „у корист своје књижице” и одредило председника, мене и Бр. Нушића као чланове депутације, која ће на забаву позвати и — краљицу Наталију! Она је сматрана у нашим круговима за врло наклоњену омладини. Иницијатор предлога за сву ту радњу био је наш нераздвајни друг, Нушић. Депутација је ишла у Двор, била лепо примљена од Краљице, видела и младог Краљевића с његовим гувернером и на првој седници друштва после забаве саопштила да је Краљица поклонила дружини, преко депутације знатну количину француских књига из лепе, а и друге књижевности. Дела из те књижевности је, како нам је на пријему изјавила, и она сама волела и радо читала. Иначе, дабогме, на забаву није могла доћи.

Распра у „Фонду” свршила се готово у исто доба кад се и писац ових успомена примио за председника „Побратимства”. У књижевном одбору мене је заменио Ј. Цвијић, тада студент треће године. Председник „Фонда” постао је наш друг правник четврте године, М. Трифковић. Наш интимни сарадник у оба друштва био је још нарочито Бр. Нушић.

Међутим крај школске године већ се приближавао и ми смо се морали не само бринути о својим испитима већ и спремати земљиште да новој генерацији оставимо у наслеђе бар дужност да рад у „Побратимству” настави и усаврши. Наш напор већ је био завршен и Велика школа за нас је већ затварала врата. Наше формирање у овом просветном храму било је већ запечаћено. И кад смо јуна 1887. оставили клупе ове школе и готово сви пошли у службу држави и народу, понели смо у живот не само ону стручну и општу спрему коју нам је Вел. школа дала, већ и сав дужни респект према њој и њеним омладинским установама, на

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

чијем смо унапређењу с младићским одушевљењем и најбољим намерама радили и ми. Од наших професора који су нас за тај рад оспособљавали, чини нам се, данас је у животу још само један једини. Али тим нимало није у њихових негдашњих слушаца умањено дивљење научничком и наставничком раду њих свију, као ни осећање захвалности према свима на формирању радника, упућених на службу народу и држави.¹⁾

На Св. Саву, 1942.

А. Станојевић
инсп. Мин. просвете у пенз.

¹⁾ Само једном од тих својих наставника, пок. С. Лозанићу, могли смо и ми на дан његовог погребa, у опроштајној речи пред Универзитетом, одати, као његов негдашњи ђак и председник надзорног одбора Хемиског друштва Краљевине Југославије, у име друштва и у своје лично име све дужно признање за односни научнички и наставнички рад.

ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ СМРТИ КНЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ

Вучићева буна 1842 године протерала је из Србије кнеза Михаила заједно са многим Србима, истакнутим присталицама династије Обреновића. Тада је Србију напустила и кнегиња Љубица. Сломљена последњим догађајима у Србији, разочарана и увређена поступцима гомиле заведене Вучићевом демагогијом, она је последње изгнаничке дане, болне и тешке, провела у Новоме Саду, лепо прихваћена, као уосталом и цела емиграција, од тамошњих Срба. У одсуству кнеза Милоша, који је живео у Бечу, и кнеза Михаила, који се беше настанио на своме имању у Ореовици у Влашкој, кнегиња Љубица била је тих дана средишња личност међу емигрантима које је она издашно помагала и који су у њу гледали као у „менторицу” своју, као у српску мајку, од које очекују и спас живота и радосни позив да се врате у Србију. Али поред бриге за судбину толиких династичких пријатеља и избеглица, и чежње за Србијом, коју је фанатично волела, и поред душевног бола који ствара изгнанички живот, она је свакако у себи осећала и извесну грижу савести због своје некадашње политичке сарадње са Вучићем као опозицијом кнеза Милоша. Јер она је сматрала да сарадњом са Вучићем кнеза Милоша ограничи само у приватном животу, али не и да га свргне са кнежевске власти, а још мање да породицу Обреновића протера из Србије. Међутим, неискрен и безобзиран као сваки демагог, Вучић је име популарне кнегиње само искористио као средство да постигне оно што је он у своме личном и политичком плану имао. Кнегиња Љубица се несумњиво кајала, патила је због тога, и пред својом савешћу чинила и себе одговорном, као нехотичног и несвесног кривца, за судбину и своју и своје породице. Увек ведра и енергична,

мушки одлучна и у најтежим приликама, она је сада ипак пала под теретом толиких душевних патњи и брига. „Болест ме изненада напала због толико окружавајући ме терета“, пише кнегиња Љубица кнезу Милошу само на неколико дана пред своју смрт. Умрла је у Новом Саду равно пре сто година, по старом календару 14 маја 1843 године, може се рећи још у пуној снази, у 55 години живота. Оплакао ју је цео српски народ, а нарочито избеглице, „наши људи“, како се називају у извештајима. Сахрањена је у манастиру Крушедолу, у Фрушкој Горни, где се и данас налази и поред њене жарке жеље, толико пута речене, да јој тело почива у Србији за коју је везују сени њених предака и за коју је живела.

За све време боловања кнегиње Љубице поред ње је био кнежев секретар Јаков Живановић, који се старао за њено лечење, а по смрти организовао свечан пренос тела у манастир Крушедол. После сахране он је 20 маја 1843 године послао у Беч кнезу Милошу једно опширно писмо којим га је известио и о детаљима у вези са њеном смрћу, упознао га са спроводом од Новог Сада до Крушедола и погребом у манастиру поред гробова старих српских деспота и патријарха. Писмо је необично интересантно и ваљно нарочито по томе, што се из њега види, с једне стране, колико је српска кнегиња цењена међу војвођанским Србима и са колико је љубави оплакана од српске емиграције, а с друге стране, што се у степену почаста која је њој од свих указана, види степен цене и уважавања ондашње Србије и, нарочито, њеног мужа кнеза Милоша, који је као значајна политичка личност „фигурирао“ не само међу Србима, него и у Европи.

Зато поводом стогодишњице смрти кнегиње Љубице, која пада 27 маја ове године, и објављујемо ово интересантно и важно писмо кнежева секретара, које се чува у Државној архиви и које до сада у целини није штампано. Писмо гласи:

Ваша Светлости, Милостивејши Господару,

Како смо вам под 14 тек. штафету послали с писмом књаза Михаила и моим о печалном случају, којим је промисао Божји Светлу Госпођу Књагињу од нас на вјек раставио, нисмо вам ништа писати могли, налазећи се у највећој забави, забуни и послу около погребна њезина. И тако препокорно перво и перво

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

молим, да нас извините у овом, будући нам је писати било немогуће, као и у том, што нисмо у свему онако поступили, као што смо вам штафетом јавили да поступити намеравамо. Ми смо вам сирјеч јавили, да тело нећемо парати и да ћемо ју у Н. Саду код Јовановске цркве саранити. Но у обадва случаја друкчије смо поступити морали. Она је, Господару, пред ноћ око 6 сати изданула, и ми смо вам одма ону штафету послали: но већ око 9 сати вечера почела јој кров на нос тећи. Доктори су казали, да ако се не пара, неће моћи нимало држати се, ово од врућине садашњег времена, а ово од отока трбуа њеног, и од многог бљувања, кое ју је пред смрт онолико узнемиривало, будући мора бити, да јој се жуч пореметила. У овом обстојатељству много смо размишљали шта да чинимо, и видећи сутрадан да теченије и удар већи и већи бива, и имајући у виду, да је неопходимо нужно и њеному достоинству је сходно погребсти, по чему су и разна приуготовленија к тому чињена, согласисмо се и наредимо да се пара, и да се у најтањем степену, а имено само трбу, балсамира. Доктори су се уверили да је болест била запаљение црне цигерице, коју су у таквом стању нашли, да се могла између прстију као кров разстрти, а тако се и жуч била покварила и већ се показивали знаци водене болести.

Што се тиче сарањивања, разсовјетовали су нам овдешњи грађани, да ју не погребемо код Јовановске цркве, будући да та црква лежи у једноме крајчку вароши, где је порта врло велика, и где би се могло догодити, да какав безбожник ископа ју ноћу, у надежди наћи каквог адиђара и т. д., и совјетовали су да ју погребемо код велике саборне цркве код Епископије. Но и у овом покажу нам се претпјатствија. Царска заповест гласи, да се нове гробнице не зидају, но само старе отварати могу. Почнемо, дакле, старе тражити и бирати, да буду на лепом месту, и да гробница буде какве изумрле фамилије, и по тому да принадежи цркви. Но таман смо за две гробнице почели с тутором разговор имати, ал' се нађе по неко кој са известним правама почине нешто протестирати, да је он неznam каков сродник оне фамилије и т. д., и премда би тиј људи имали распру с туторима црковним а не с нама: ничем мање, помислим ја, да се нећете, Ваша Светлости, надати да ћу ја у овом случају ништа учинити, што би могло до тога довести, да се нека парница над гробом

Светле Супруге високог нам Господара води. Што су се ови два парничара одма при самом бирању гробнице нашла: то сам морао мислити, да ако се над којом трећом гробницом никакав парничар сада и не нађе, могао би се наћи после погребенија, и тако опет никоим начином бити изван опасности процеса.

У овом магновенију падне ми решителна мисао на ум, отидем ко књазу Михаилу и саопштим му ју, с овом речима: „Госпођа је пред смрт непрестано молила, да се само преко Дунава пренесе, макар само у Каменицу, и желила је да се у Земуну код деце Госпође Перке погребе. Г. командирендер разсовјетовао је ово, из узрока што он не би могао допустити, да много дружества њу у Земун спроведе. У Н. Саду како са сарањивањем иде, то смо видели. У Карловци код цркве сарањивати није слободно, него у гробљу. У ови опстојатељстви ја налазим да ће најбоље бити тело у манастир Крушедол, као сербску деспотовину однети. Тамо су Мајка Ангелина и њени сивови Максим Владика и Јоан Деспот, тамо су наши патријарси и многи митрополити као у старој Митрополији погребени. Ако времена донесу, лакше ће бити њу с оне стране Дунава из манастира од калуђера, кој с црквама и моштима располажу, у Србију отнети, неже ли из каквог другог места где се морају мирске власти и обшћества у договор узимати. Ако ли се не буде никуд преносила, то она не може нигде тако лепо намештена и сахрањена бити, како у овој серпској деспотовини.”

Кнез Михаило са сузама примио је представленије ово, и рекао је, да мисли, да мајка његова кад би проговорити могла, ништа друго не би могла пожелети. То и прочи сви без разлике и без икаквог примечанија одобре, кром што су неки били мненија тог да се отнесе у Раваницу код кнеза Лазара: на које сам ја учинио примечание да је тај манастир много даље од Крушедола и да би се могло учинити као да ми чинимо неке сојузе смисла с кнезом Лазаром, које нам се при Крушедолу, као при манастиру најближем до Карловца, тако толковати не може, и тако остане ствар при првому, и ја будем послан от кнеза Михаила к Командирендеру молити за дозволу, да тело наше Госпође у Крушедол пренесемо. Г. Командирендер саслушавши речено умствовање наше није ништа противу тога приметити имао, и обешча да ће нам у свачем на руди бити. Будући пак да је нужно у том

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

одобрение Конзисторие карловачке и братства ман. Крушедола, то одма пошаљемо на горњем темељу у Карловце и Крушедол Богдановића, кои нам донесе глас да Конзисторија ту ништа на против нема, а да братство манастира то за чест себи прима Госпођу Кнегињу међу знамените Србље гробног притјаженија получити. Много се овде отликовао г. Стефан Хаџић и г. Манојло Коларевић као поверени г. Митрополита Раичића кои су и у Карловци и у Крушедолу сваку могућу услугу и предсретателност указали. Питали смо такође Магистрат карловачки да ли неће противно бити народу што ћемо им кроз карловачки цео атар мртво тело пронети, будући да предрасудженије народа простог противу тога војује, и добили смо одговор, да ће Магистрат све могуће услуге, јошт у спроводу и чест, књагињи учинити. И тако закључено буде да се Госпођа у Крушедолу погребне, где г. Хаџић и братство најлепше јој место изберу, а имено у цркви, на сред женске преплате, нова гробница ископана је и изидана за њу. Са десне стране до ње стои гроб митрополита Јоана Георгијевића, више овог Никанора епископа печујског, а више овог обадва патријарха Арсенија Чарнојевића и Шакабенте. С леве пак почива деспот Георгије Бранковић онај, што је у Егри у Бохемији познатом судбином умро, и у истом гробу полковник Атанасије Рашковић. На пољу пред вратима церковним под сводом погребени су архимандрити крушедолски како би антишамбрирали, и међ њима наш добри стари архимандрит Крестић, који је пре два три месеца умро.

Како су новосађани разумели, да ми оћемо тело у Крушедол да носимо, дође ко Књазу г. биргермајстер Камбер, и зажели с њим о том проговорити. Но Књаз у печали пошаље га к мени. Ја се нисам трефио у квартиру, но како сам разумео, отишао сам к њему, где он мени зажали се, да је обштеству новосадском жао и стидно, да се Књагиња из средине њиове носи, кад је овде преминула, кад је варош новосадска и њој и свима Србљима сваку љубав указала, и кад се људи боје града и буре, из предрасудженија о пренесенију телеса; каже да они жале, што смо ми оне људе, кои су за гробнице нека толкованија чинили, слушали, примјечавајући да они на то никаквог права не имају, и да обштество новосадско нуди гробницу коју ми хоћемо. Ја сам њему благодарно обширно на свој услуживости и Магистрата

и обшества, коју ми сви заиста у пуној мери уважавамо, извинио сам се дужности мојом спрема мог високог Господара и спрема сени Светле Покојнице, која дужност мени забрањује ишто учинити, што би и најмањи повод к распри подало; протолковао сам узроке зашто ју желимо у Крушедол пренети, и да из тога поступка ништа друго не толкује, развје жељу нашу, Књагињу на најудобнијем за њу месту положити. После дугог разговора, нај-последо он дода, да се само не тужимо на општество због они два безсмисленика, кои су нас увредили. — Ја сам му одговорио, да ми између поступка власти земуњски и новосадски спрам наши људи никакве разлике не чинимо, будући да обе ове власти владају се спрама нас сходно основателним основоположенијама човека — и светољубија, а што се обшества тиче, премда наши људи не имају се ништа тужити ни на обштество земуњско, будући да само неколико поедини лица тамо се нашло која су иј секирала; ничим мање са обштеством новосадским много се похваљују, будући да овде ни онакови појединиј угризача не налази се, и да и ваша Светлост и књаз Михаило ово све достојно уважавати умете, и благодарите. Најпоследо додам, да ја сад не могу повраћати учињене кораке код г. Командирендера, у Карловци и у Крушедолу, и тако остане ствар при том да се Госпођа у Крушедол однесе.

Имајући кроз Карловце тело пренети, дали смо је огласити у карловачким церквама, и ту је мој пријатељ познаник и нарочито г. Стефан Хацић содејствовао, те је у велико звоно оглашена, јербо епископ г. Хранислав ние смео изјатија правити, и дао ју огласити обични звони, на кое се толико увређено нашло обштество, да су сутрадан заседанија держали, и закључили, да епископ не има право у обштинска звона мешати се, и ко боље плати, ономе да већа звона и звоне; а г. Хранислав чуем да се вајка, да није требало њега ни питати, а кад су га питали, он ние могао сам собом изјатија чинити.

Што се тиче погребџа, ми смо се много о томе разговарали, у ком степену торжества да се оно учини. Случај је, Господару, чрезвичејни, ви сте великиј муж не само за Н. Сад, но ви у Европи фигурирате. Она је ваша госпођа, трефила јој се смрт у Н. Саду, у најсјајнијем обштеству сербском, где се највеће параде обично чине. Овде има богати граждана, Немеша, Спана, високи официра,

генерала, владика, митрополита који умру и погребавају се. Сви смо се согласили, да се у оном степену торжества погребе, који је у овом месту највиши. Тако смо дали огласити ју у све цркве наше, католическе и протестантске. Направили смо леп сандук који смо споља зеленом кадифом, а изнутра белим тафатом обштити, и позлаћеним куглама уместо ножице снабдети дали. Употребили смо све еснафе и дуплире варошке, који су сваки свој барјак у параду изнели, који је било 8 и к тому небо, као трговачко знамение барјака. Гимназија такође изнела је свој барјак. И ми смо, нашег људства ради, направили један сербски прекрасан барјак са грбом сербским и надписом Госпођиним с једне, и с друге стране с ликом св. Николе, који је барјак до Крушедола ношен, и тамо у цркви за спомен код архимандритског стола остављен. Направили смо више грбова на рипиде, на сандук, на крстове, на коље, на дуплире и т. д. као и за спомен у манастиру и код лица, која се за овај погреб интересирају. Свјашченства је било обученог и необученог велико множество, и сам г. Хранислав епископ чинио је торжество при опелу, но ние могао ићи кући да сав спровод учини, ово због слабости, а и због превеликог стеченија народа, кога је толико било, да се једва пролазило. Командирендер послао је варадинску банду. И тако је спровод био торжествен и великолепан, да је свако живо казало, да овакове параде досад нит је у Н. Саду, нити у Карловцима и у Крушедолу било. У недељу био је погреб после подне. Тело су носили саветници, официри, начелници и кметови наименице. По жељи све госпoде гг. Јована и Јефрема и самог добродушног младог књаза ја сам говорио надгробно слово, за кое са свију страна захтевају да се печата: но досад нисам имао времена дати га у печатњу, а кад буде готово, послаћу вам га. Овде вам прикључавам само позиватељну цедуљу на погреб, и стихове који су на ову жалост сочињени. Послаћу вам и три грба по првој прилици да се нађу при вама, а можете дати који и г. барону Сими или кому заповедите. — Ту ноћ преноћило је тело у цркви. Сутрадан у понедељник у истом торжеству ишло се у Варадин, Силни је народ опет тако скупио се био, да се то једва пролазило, пуни пенцери су били, и кровове су људи разваљивали. Наши су ју непрестано опет наизменце носили кроз цео дунавски сокак, и преко Ђуприје, и кроз Варадин чак до иза целог града,

где је на кола сандук постављен. Најторжественија сцена чини ми се била је на ћуприји где се на сред среде састане новосадски и карловачки спровод, као на месту где се епархије бачка и карловачка деле. Ту се сад свештенство обе епархије помеша, новосадско у црном, а карловачко у најсјајнијим васкрсним одеждама, на једном ђакону сијао се от вас поклоњени стихар. Ту је све стало, и тело је на ћуприју спуштено, и свештенство је цело читало спомен. От како је ћуприје варадинске мислим да оволико множество народа ние на једанпут на себи понела, и сва се гибкала. Одатле се врати свјашченство новосадско, но већа част свуче одежде, и из љубави без одежде спроводили су тело. Банда се из Варадина поврати, и кад смо поставили тело на кола, поседао је и људство кое је имало кола, а мноштво је ишло и пешице. Млади књаз са сестрама, стричевима и стринама и осталим сродством зачињавао је спровод; а оскудение нашег лица испуњавала је мисао дична и великолепна, да се та сва слава великом имену нашем чини, будући је Госпођа супруга ваша. — Тако се то ишло до карловачког атара. Но колико множество народа ту нас је дочекало! Чини ми се, да су сви Карловци широм изишли. Ту дочека народ, богословија и гимназија, магистрат и сва господа. Иконом дворски — будући је протосинђел као настојатељ Крушедола тамо бити морао — са архиђаконом и протођаконом обучени. Сва звона карловачка звонила су одма, како смо ми на атар ступиди; ту сиђемо сви с кола, којих је сигурно 300 било, и ишло се пешице до вароши и кроз варош, где је на сред пијаце мој пријатељ као најстарији свјашченик са сузама спомен чинио. Одатле се опет ишло пешице до иза вароши, где тело опет на кола постављено буде, и тако опет са обученим свјашченством карловачким ишло се чак до Крушедола, где најпре Хаднађ у униформи са вармедски четници изиђе. Али кад доиђемо на брег, с ког се у дол Крушедола спушта: тог множества народа описати није могуће! Сав брег начичкан и долина сва пуна препуна: а звона манастирска јаучу! Ту се слегло народа из Ирига, Митровице, Руме и из прочи села. Мој брат нови капетан и капетан Бркић чак су у Н. Сад изишли. Калуђери силни обучени су били, а пред њима гргетечки архимандрит Љубибратић. Протосингел Иванковић дочекао је тело у манастиру необучен. Ту се опет скине сандук с кола, и носили су га наши наизменице до у порту.

где је једанпут око цркве обнешено било с молебствијама. Ту је један карловачки парох говорио слово, и ту је дочекао спровод исти Стеван Хацић, ту је опет церковно молебствие чињено и тело у знамениту гробницу положено.

За јело и пиће постарали смо се и ми и братство. Послали смо одавде Гератовића и једног писара да набаве потребе нуждне, и тако, премда у оној гомили, не могу бити уверен, но уздам се, да нико ние био гладан.*) Многа су господа и из Вармеђе сремске била.

Пред ноћ се множество разишло, но књаз Михаило остао је са Госпођом Перком и Савком, зетом Тошом, г. Јевремом и неколицином од нас на конак где је сутрадан била литургија, коју је совершио протосинђел настојатељ крушедолски Иванковић, брат оног славног проте из Ораховице са два калуђера, и преливао је гроб, и по томе смо се вратили кући. Нашли смо за нужно калуђерима исплатити само конте трошка около јела и пића, и дати бакшиш служителјима и куварима манастирским, а тако и кувару дворском, кои је такође тамо од г. Хацића доведен био, а братству, цркви и кући нисмо могли ништа дати, казавши им да ћете Ваша Светлост ушчедрити иј за чест Госпође наше. То им је Михаил-бег казао, додавши, да он у то без одобрења вашег мешати се не сме, и умоливши иј да обична молебствија чине. — Остае такође и то да се плоча једна на гроб купи и изреже, и један леп памјатник подигне, кои ће од благорасположенија Ваше Светлости зависити.

Данас су отишли г. Јован и Јеврем са своим госпођама и госпођама Перком и Савком у Крушедол да учине спомен седмодневни.

Овако се отприлике у кратко описати може овај овде досад невиђени спровод, при ком је сваки живи плакао, а особито наши сироти људи, кои своју добру мајку сад на веки изгубише.

*) И рачун трошкова око погребача чува се у Држ. архиву. Дато је свима који су наплаћивали своје услуге при погребу: цркви, свештенству, еснафима, учитељима, банди и др., плаћена је калдрма новосадска, варадинска и карловачка, као и мостарина за прелаз преко новосадске ћуприје. Само бачком епископу Храниславу за „торжеслово“ при опелу у цркви плаћено је 54 форинта. Цео рачун износи 6.625 форината.

Милости вручен с најдубљим високопочитанијем пребивам
Ваше Светлости покорнејши слуга.

у Новом Саду
20 маја 1843.

Јаков Живановић

У част кнегиње Љубице новосађанин Данило Младеновић,
„заклети адвокат унгарски и списатељ”, по одобрењу кнеза Ми-
лоша „сложио” је једну пригодну сликовану песму, која је са-
чувана у рукопису међу осталим хартијама о њеној смрти. То
су стихови за које каже Живановић у писму кнезу Милошу да
су „на ову жалост сочињени”. Песма се зове: „Плач на гробу
њене светлости кнегиње Љубице М. Обреновић од свију за њом
тужећиј Србаља”, и у целини гласи:

„О’ да чудна с’ судбо овог свјета,
Едном с’ добра, другом си проклета;
Разгњевила зар си срце тако,
Да немило Србе казниш јако.
Зашт’ нам Мајку не поштеди благу?
Зашт’ смрт од Ње не одагна к врагу?
Зашт’ јој живот не остави дуги,
Да са њоме олакшамо туги.
Да нас гледа, совјетује, учи, —
Зашт’ јој земљи ладно тјело вручи? —
Плачи Србе, плачи и јаучи!
Менторицу смрт од нас изкључи,
Коју рађа вјековита мати; —
Судбо! Судбо! што јој дан украти?!
С’ Богом душо преблажена нами,
С’ Богом! кријеш ах! лице у тами;
С’ Богом Мати! син се прашта смјерни,
Миле кћери и сви Срби вјерни,
Коино Ти скупа једно желе,
Једно желе, и овако веле:
„Нек’ Те Вишњи Бог за труд награди,
Нек’ Ти души неба место сгради,
Гдје ћеш вјечно гледат’ Бога лице
Слушат’ дивне анђела пјесмице! —”

Као особити поштовалац дома Обреновића, аутор овога
„Плача” сматрао је за своју патриотску дужност да и на овај

начин, кроз ове наивне и елегичне стихове, ожали кнегињу Љубицу и изрази не само свој лични бол, него и општу тугу и жалост целог српскога рода, који је јако „опечаљен” њеном изненадном смрћу. Хтео је, како сам вели, да у име многих Срба гласно јаукне пред целим светом и да му покаже да је њена смрт „премнога добри душа у нашем роду општом тугом напунила”.

И заиста било је много Срба са обе стране Саве и Дунава које је она задужила и који су је искрено оплакали. Док су они у Војводини то могли и јавно да изразе кроз штампу, или говорима, или силним учешћем у спроводу и одавању последње почаст, дотле они у кнежевини, управо српски народ у Србији, није могао то да учини. Политичка загриженост и мржња оних који су били узели власт и место Обреновића засели у Београду, са Вучићем на челу, нису допустили не само неку видну манифестацију у њену почаст, него чак ни штампање обичне белешке о њеној смрти у београдским „Србским новинама”. Зато је вест о њеној смрти „илегално” унета у Србију и шапатом преношена од села до села. Неуморни династички агитатори тумачили су је на свој начин, и тајанственошћу којом су обавијали целу причу о њеној смрти и о последњим речима љубави које је упутила Србији, они су узбуђивали људе и дражили их на мисли и жеље противне онима које им је режим службено наметао.

Бистра и интелигентна сељанка, узорна домаћица и мајка, одважна Српкиња, кнегиња Љубица је нарочито вољена као мајка добра и болећива срца, као душевна жена, која је умела да саосети невоље других, да се заложити за њих и да „плачевним својим молбама” спасава част и животе људи који неправедно страдају. „Никад срећнији, никад радоснији дан у животу дочекала нисам” — пише она кнезу Милошу 1835 године кад је чула да је кнез Милош опростио завереницима у Милетиној буни и измирио се са њима. Због својих племенитих особина она је, може се рећи, вољена од свакога: и од народа и од своје деце. Народ ју је из поштовања мајком звао, а Великом Госпођом кад је о њој говорио као о кнегињи српској. Њена кћи Јелисавета каже својој сестри Савки да увек са узбуђењем помиње мајчино име. „Радост коју осећам при помену имена слатке Наке — каже она на три године после своје удаје — нисам у стању описати

ни изразити." И увек је кнегиња Љубица била за своју децу, женску и мушку, „слатка Нака“ или „прељубљена Нака наша“.

Изузетним положајем Срба окупљених око ње и искреном љубављу којом је обасипана за живота, објашњава се и велика жалост за њом после њене смрти. Јер ни најзнатнији Срби нису испраћени са овога света са толико благослова као она, нити са вишим степеном „торжества“ од овога који је њој приређен. Патријарси и митрополити карловачки, чији је углед међу Србима био увек велики због њихове националне улоге, нису са толико части полагаани у гроб, са колико је положена она, Љубица Обреновић, сељачка кнегиња српска.

Смрћу она није престала да живи у сећању и свести српскога народа. Гледана у историској перспективи, њен лик блиста чак и лепше и животворније него за живота. Понето тим утиском, потомство је уноси у легенду и ставља у ред највећих жена, као идеалан пример српске жене и праве расне честитости. Отуда и данас, после сто година, њен спомен живи у српском народу и помиње се њено име са љубављу и поштовањем као некад. Нарочито у Шумадији, за чију је судбину и љубављу, и јуначким животом и легендом везана, и у чијем је главном граду желела и телом да почине. Ову жељу потомство јој још није испунило. Можда је Милан Милићевић имао у виду и њен случај када осамдесетих година прошлога века, пишући Поменик знаменитих Срба, рече, да је захвалност биљка која ретко ниче, и слабо напредује на земљи српској.

Д-р Р. Марковић

МАЈКА У НАШОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ

У богатој галерији ликова наше народне поезије на светлом и завидном месту налазе се врло живи и привлачни, врло изразити и незаборавни ликови наше мајке. Они често привлаче пажњу наших и страних научника, они су главна лица неколико драма наших књижевника. Ако је Краљевић Марко оличење наших народних мана и врлина, Сава Немањић најпреданије службе Богу, истини и своме народу, светли ликови мајке у нашој народној поезији оличење су неизмерне љубави и доброте, узорне нежности и утанчане осетљивости, мудрог васпитања и свесног самопрегарања. Непресушни извор божанске љубави и доброте, мајчино срце толико је велико, а мајчина мека и топла душа толико је пространа да је у њима увек места не само за све своје рођене и за све честите и ваљане прегаоце и трудбенике, него и за сва невина и нејака створења, за све сиротице и сиротане, за све понижене и увређене као и све паћенике и страдалнике; у њима је чак искреног милосрђа и за грешнике. Врло ретко срећемо мајку која је, понесена ниским страстима, изневерила свој узвишени матерински позив и својој деци „многа јада дала”. Но такву је мајку народни песник жигосао за вечита времена. Од љубе Љутице Богдана, која се моли Богу да јој да Бог од срца порода, „макар била гуја шаровита”, па до оних мајки које „лијеп пород изродише, девет сина или девет шћери”, скоро све испољују високу свест о своме узвишеном позиву

Да видимо, на првом месту, мајку према нејакој дечици

Успављујући своје чедо, мајка му пева: „Мајка Јова у ружи родила, ружица га на ласт дочекала, б'јела вила у свилу повила а пчелица медом задојила, ластавица крилом покривала, — нек је румен ко румена ружа, нек је бијел ко бијела вила, нек је

радин ко пчела малена, нек је хитар као ластавица". Дивне ли и тако лепо изражене жеље материне да јој син буде здрав, леп, марљив, хитар и оран за посао!

Кад младу Гојковицу узиђиваху у темеље Скадра на Бојани, ова честита мајка, пуна воље за животом, у најтежем часу, гледајући свесно грозној смрти у лице, мисли на свог Јову „од мјесеца дана", па моли мајстора да јој остави прозор на прсима: „Када дође мој нејаки Јово, кад дође да подоји дојке". Но ни то јој није довољно, она хоће и да види сина, па моли даље да јој се остави „прозор на очима, да ја гледам ка бијелу двору, кад ће мене Јова доносити и ка двору опет односити". Колико материнске бриге и жеље! Колико душевне снаге и истрајности да до последњег даха и куцња срца свога помаже своме нејаком створењу да се одржи на животу!

Хасанагиница, не смејући да дочека свога господара у дому, на своме поласку чврсто љуби своју старију децу, „а с маленим у бешици сином одјелит се никако не могла, већ је братац за руку узео и једва је с сином раставио". Рањава срца и болне душе, мислећи увек на децу, она још више пати што мора да се преудаје. Кад су је сватови водили мимо њеног бившег дома, „дв'је је ћерце с пенџера гледаху, а два сина пред њу искоћаху, тере својој мајци говораху: „Сврати нам се, мила мајко наша, да ми теби ужинати дамо!" Ти гласићи и те жеље само су још болније утицали на мајчина осећања. Она им свраћа, дарује их и тешко се раставља. Тада Хасанага, главни кривац целе трагедије, долива препуну чашу: „Ход'те амо, сиротице моје, кад се неће смиловати на вас, ваша мајка срца каменог!" Материно срце није могло да издржи под тим тешким ударима него је препукло — „од жалости гледајућ сироте". Ево мајке! Јасна је као сунце.

У песми „Јетрвице, адамско колено!" преобилно је материнске бриге и љубави, нежности и топлине. Остављајући јетрви Ковиљки у аманет своје јединче Мирка, на смрт болна Винка поручује: „Кад Маринку (своме сину) бела хлеба сечеш, подај секо, и мојему Мирку, њему подај од хлеба корице . . . Кад Маринку справиш кошуљицу, моме Мирку закрепи траљицу, кад изађеш на сокак међ друге, твог Маринка на крило посади, мога Мирка код себе на земљу . . . Кад на деци рухо покројите, вашем кројте како вам драго, моме кројте чисто рухо црно; кад ми, сејо, у

цркву пошећеш, твог Маринка на руци понеси, мога Мирка за руку поведи, нек се знаде да је сиротица, да мој Мирко своје мајке нема." Племенита Ковиљка је аманет примила па је однеговала Мирка као и своје рођено дете Маринка. Шта више, Мирку је давала првенство: „Прије Мирку б'јела хлеба даје . . . прије Мирку скроји кошуљицу, прије Мирку него свом Маринку. Кад изиђе на сокак међ друге, њеног Мирка на крило посади, свог Маринка до себе на земљу. Кад на деци рухо покројише, какво Мирку, онако Маринку. Нико не зна да је сиротица и да Мирко своје мајке нема." Зато су се Ковиљки сви дивили и благосиљали је: „Ој Ковиљко, адамско колено, проста душа твојих родитеља, који су те породили мудру . . . па ти знадеш шта је сиротињство!" Ова разумна и паметна мајка, пуна истинског, широког и несебичног материнства, својим радом и делом просто исцељује душе од тешке и грозне саможивости и неосетљивости према ближњем. Она се и у унајвећем искушењу, у својој личној несрећи, одржа на висини: кад јој Маринко у рату погибе, а Мирко се здрав врати и све исприча стрини-мајци, она не закука на судбину, не заборави се, него стегнута срца остаде доследна сама себи и рече: „Чедо, Мирко, оди ближе стрини, оди, Мирко, да т' загрли стрина!" Како су баш данас потребне овакве мајке! Нерођена, али више него ни рођена. Она присваја и осваја, она својим примером показује пут истинског спасења из загађене и затроване атмосфере ситничавог живота.

Мајка према већ подигнутој и одраслој деци

Мајка је темељ и душа куће, она је својој деци непосредна и најубедљивија учитељица живота. Подижући своју децу да буду дика и понос не само њој него и свом народу, мајка жели и настоји да им све што је лепо и добро улије у душу и свест. Мајка, попут невидљивих духова, бди над целим животом своје деце. Ако се на време не враћају кући с одређених послова или с дужности, она већ стрепи и дрхти. Не види ли дуго своје чедо, мајка гори од жеље да га види, загрли и пољуби. Једна се јада: „Ево има 15 година, како мајка не види Јована. Би вољела виђети Јована, но сву земљу бутун царевину да ми даду и поклоне царство!" Таква и толика може да буде само материна жеља. У на-

родној поезији пуно је помена како се мајке без роптања и до изнемоглости муче да свој пород очувају, лепо однегују и васпитају, па да кћери добро удоме а синове још боље окуће. Једна је брижна што јој је син без деце, па се боји да му се „срце не угаси”. Друга опет, којој је диван пород Бог од срца дао, девет кћери све лепшу од лепше, тешко али стојички сноси своју злехуду срећу. То је ташта Милић-барјактара. Кад су браћа, њени синови, изводили сеју да је даду своје милом зету, она је за-сијала таквом лепотом да „сви свати ником поникоше — ја од чуда лијепе ђевојке”. Тад је Милић ташту запитао: „Ој пунице, ђевојачка мајко, или си је од злата салила, или си је од сребра сковала, или си је од сунца отела, или ти је Бог од срца дао?” Ал кроз сузе мајка проговара: „Мио зете, Милић-барјактаре, девет сам их таквијех имала; осам их је удомила мајка, ниједне их није походила, јер су јадне рода урокљива, на путу их устријели стр’јела”. Зар ова скромна, богобојажљива и велика српска мајка не надмашује својим болом и злосрећном судбином легендарну и пркосну Ниобу? — Мајке се увек боје да њихова деца, особито одрасла, из наглости, непромишљености, освете или из ма кога другог разлога не учине какво зло, па су их увек опомињале и од тога одвраћале. Јевросима моли сина Марка, кад је пошао у Охрид по рибу за славу, да не носи „ништа од оружја”: „Ти се јеси крви научио, учинићеш крвцу о празнику”. Тад се Марко нађе у невољи: „Мучно му је ићи без оружја, а још горе не послушат мајке”. Напоследку је одлука пала: „Не шће узет ништа од оружја”. Славни син је послушао своју мудру и велику мајку. — Истинска мајка прожета дубоким осећањима истине и правде, преноси та осећања као своја животна осведочења и више захтеве и на свој пород. Познат је дух правдољубља Јевросиме мајке. Иако је Марко тежио за правдом, она га ипак моли и преклиње, кад је пошао на Косово да каже на коме је царство, да се не огреси о правду: „Немој, сине, говорити криво, ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога истинога! Немој, сине, огрешити душе: боље ти је изгубити главу него своју огрешити душу”. Толико истрајности и самопрегора у вечитој жилавој борби за неопходни животни принцип божанске правде! Има ли веће и боље учитељице од ове? Где би само наш крај био кад би смо се у нашем приватном и јавном животу држали тачно тог светог за-

хтева ове неумрле српске матере! А шта да кажемо за бесмртну мајку Југовића? Колико брига и напора, колико вештине и мудрости, колико љубави и пожртвовања док је подигла девет својих дичних витезова! И кад дође отсудни час, када је имала да се реши судбина целог народа, ова свесна и велика мајка их опрема и шаље са овом поруком: „Пођ'те збогом, моја дјецо драга, до Лазара и старог Богдана, пођ'те збогом у рат на Косово, изгините — само задобијте!” То је мирно и узвишено принашање на жртвеник највећих личних вредности за добро и спас народне целине и виших народних идеала. То је диктат свести и части, али материно срце, упркос све храбрости, није могло да издржи највећи напон болних осећања за изгубљеним синовима него је препукло. Ево узор и херој-мајке.

Мајчина туга и жалост за децом

Има ли дубље и трајније жалости од материне? Чије околице чистије и искреније сузе од ока материна? — Нико тако живо не саосећа нити тако потресно жали као мајка! Ђуро Даничић Ђолује 7 година, па „нит” умире нити бољи бива, кроз кожу му кости виријаху”. Досадило и жени и сестри Ђуриној да га преврћу и негују, „ал приступи остарела мајка” . . . „Рони сузе јутром и вечером, а не може сину да поможе”. Она зове и проклиње ћерку и снаху: „Где сте, јадне, у јаду кукале! Или Ђура мога преврћите, ил га жива у земљу турите; ваше срце окаменило се!” Тешко је мајци да гледа како јој син пати, а још теже што не може да му помогне. Зато грозно куне и своје најближе кад не саосећају, кад немају срца: „Кад нећете Ђура, кога ћете?” — Кад је Јанковић Стојан после деветогодишњег ропства побегао, он је враћајући се кући, ударио прво на свој виноград, где је нашао своју стару мајку како „косу реже па виноград веже, а сузама лозицу залива и спомиње свог Стојана сина” . . . Задрхтало срце Стојаново, па поздравља своју мајку нежно: „Божја помоћ, сиротицо стара! Зар ти немаш никога млађега, па да теби виноград уради, већ посрћеш стара и невољна?” А она му боље одговара: „Жив ми и здрав, делијо незнана! Немам, рано, никога млађега, до Стојана, јединога сина, њега једног заробише Турци. Моја снаха, адамско колена, чекала га за девет година и десету

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

за седам месеци — данас ми се млада преудаје; ја не могах од јада гледати, већ побегох саду винограду". Зар има срца које не би задрхтало пре овим призором? Ова је мајка преживела тежак удар још кад јој је син заробљен, а сада, кад јој се мила снаха преудаје, њој је било још теже, јер је сву љубав према сину пренела на своју племениту снаху. То је мајка тужећи, при повратку кући, јасно изражавала: „Ој Стојане, јабуко од злата! Стоју мајка већ заборавила, снахе Јеле заборавит нећу. Снахо Јело, неношено злато, ко ће стару дочекати мајку?" То је за њу било друго умирање. Удес је хтео да ова мајка доживи највећу радост, да види у дому и сина и снаху, али јој је та срећа донела и слатку смрт; у путу је дознала да јој је син дошао и: „Кад угледа свог Стојана сина, мртва мајка на земљицу паде". Само су материна осећања толико јака! Света мајко, твоме лику је место крај иконе домаћег свеца! — Таква је мајка и Милићбарјактара, Бановић Секуле, која умире на гробу свога сина, и многобројних знаних и незнаних синова нашега народа. Таква је истинска мајка Србинова. Својом обилном животодавношћу, свесрдним бдењем над својим породом, свестраним и најбољим настојавањима око подизања што племенитијег и снажнијег потомства, наша мајка је вековима била велика снага и непресушни извор нашег одржавања.

Деца према мајци

Но каква су деца према таквим мајкама? Да ли су достојна помена и похвале? Народна нам поезија и о томе пружа обиље материјала. Било је, додуше, и незахвалних синова, али их је народ — песник осудио и жигосао, а тиме још више мајке уздизао. Нека сирота мајка подигла је девет синова хранећи их „тугом и невољом дању и ноћ на преслици туђој". А кад дође време да они своју стару мајку хране, они је гоне у свет: „Ми те више ранит не можемо, него узми два кленова штапа, о рамену просјачку торбицу, па ти хајде просит по свијету". Како тежак и неопростив грех! „Јадна мајка ћецу послушала". Кад је дошла у гору зелену, „сједи стара те сузе пролива". Виша сила је ту незахвалност и нечовечност казнила и повратила мајку у дом да то види. Досетивши се јаду, мајка христовски опрости све и поче

се молити: „Боже јаки, и сви Божји свеци, мојој ћеци опростите грјехе!“ Зар ово није вечита опомена за све нас који свакодневно чинимо тешке грехове и вапимо за најтежим казнама? Љубављу и разумевањем најбоље се лече и највеће увреде. То нам је најбољи рецепт, спасоносни рецепт наших мајки. — Ови примери незахвалности и грубости према мајци врло су ретки. Међутим, пуно је података из којих блиста нежност, пажљивост, благодарност, синовска и кћеринска љубав и поштовање према родитељима, особито према мајци. „Слатка мајко, моја слатка рано“, изразито одаје детиње осећање према мајци. Једна се кћи хвали да је „лијепо бабо милова, трипут више остарела мајка“. Не видевши дуго своју мајку, Предрагов брат Ненад својој дружини говори: „Ој дружино, моја браћо драга, ја сам вам се зажелио мајке. Хајте, браћо, да делимо благо, да идемо сваки својој мајци“. Јакшић Богдан, разговарајући се с братом после деобе, жали се: „Док ми, брате, скупа пребивасмо, и мајка нам дворма управљаше, тад се наши двори бијељаше, и гости нас често походише. А како се, брате, растадосмо, и љубе нам дворма управљају, тако наши двори потавњеше, и гости нас, брате, оставише“. Како дивно и искрено признање истинољубивог сина! Андријаш, смртно рањен, сећа се у последњем тренутку своје мајке па моли брата Марка: „Када доћеш, кнеже Марко, к нашој мајци јуначкој, немој ти јој, ја те молим, крива дила учинити, и мој дил ћеш подати нашој мајци, зашто си га нигда веће од мен не дочека“. Штедећи мајку да не дозна за његову смрт, он даље поручује: „Немој ти јој, мили брате, истину казиват, ни нају мајку никако зловољити“. Деспотовић Јово, на смрт болестан, жели да види мајку, па шаље слугу по њу, али му наређује: „А њој немој право казивати, да сам се ја на смрт разболео, већ јој кажи од мене поздравље, да се ја сад на војску опремам, преко мора за девет година, па је зовем да ме благослови“. А у његовој последњој жељи стоји: „Моје благо мојој старој мајци, нек се рани и ода зла брани“. Кад је млади овчар Јездовић Мушика, нападнут од Турака, видео своју смрт, он довикује стрицу своју последњу жељу: „Аманат ти моја стара мајка!“ Ко би све набројио ове дивне примере који у срце дирају сваку благородну, поштену и истинску душу?! Ту је снага која нас диже и држи у најтежим часовима, као и у свакодневној борби живота.

Закључак

У нашој је земљи век било, има и биће и убудуће скупоценог бисерја и драгог камења, дијаманата и брилијаната, да се изразимо језиком материје, само што они нису на прстенима и другим накитима, него у светлим карактерима, у великим срцима и племенитим дуашма наших мајки. Ако има спасоносних душа које снагом својих несебичних и узвишених осећања прочишћавају и ослобађају од свих мржњи и самољубља, од свих срамота и мрских прохтева, од свих огавних нискости и погубних прљавштина, онда су то душе оних неумрлих мајки чији ликови бриљирају у нашој народној поезији.

Чија је љубав тако чиста и снажна, тако доброносна и делотворна, која уздиже до највећих идеала, до чојства и херојства, која узноси до саомпрегарања и светитељства, која величанствено приноси све најмилије на свесно сагоревање за част и слободу, за правду и истину, за добро и срећу човека и народа? Чија је љубав јача од смрти? Чија се љубав уздиже до христовске љубави? То је само љубав оних мајки чије смо ликове данас сагледали а који блистају и вечито ће сијати у нашој и светској историји за доказ наше снаге, лепоте и величине.

Може ли неко другог поштовати и волети ко истински своју мајку нештује и не воли? Може ли бити здравих и напредних породица, где мајке не би биле на своме месту? Сме ли неки народ рачунати на извесну будућност, ако нема узорних мајки као што су ове у нашој народној поезији? — Ако мајке посрну и попусте у вршењу својих деликатних и светих дужности, онда настаје народно морално срозавање и пропадање. Но истински велике мајке уздижу, препорађају и усмерају не само ток унутрашњег породичног живота, него кроз овај и ток целокупног живота једног народа.

Зар би синови и кћери нашег напаћеног народа могли и смели да напусте култ тих и таквих мајки? Зар не би издали себе и свој народ када би изневерили оне идеалне принципе које су исповедале и својим животом потврђивале наше чувене мајке? Ту без предомишљања можемо попут Обилића да кажемо: „Издајнице никад били нисмо, нит смо били нити ћемо бити!“

(Из Министарства просвете и вера — Главног просветног савета)

ПИСМЕНИ САСТАВИ ОСНОВНЕ НАСТАВЕ У СВЕТЛОСТИ СТАРЕ И НОВЕ ДИДАКТИКЕ

Кад је реч о писменим саставима у основној школи, пре свега треба бити начисто, да за исте морамо припремити основни темељ у настави матерњег језика. Матерњи језик је главни предмет основне наставе и мора му се поклонити изванредна пажња. Само тако добиће се солидан темељ за обраду свих осталих предмета у основној настави а нарочито за писмене саставе. По нашем мишљењу немогуће је издвојити писмене саставе као самосталан предмет. Они су саставни део како наставе матерњег језика тако и осталих предмета. Али писмени састави су у настави матерњег језика оно што је битно, управо темељ овога предмета а тиме и целокупне основне наставе. Зато се они морају обрађивати концентрацијом свих осталих предмета. Кад је тако да се запитамо: Шта је задатак наставе матерњег језика у основној настави?

Задатак наставе матерњег језика је да ученике оспособи да се, како усмено тако и писмено изражавају у циљу разумевања и споразумевања са својом ближом и даљом животном заједницом. Из постављеног задатка наставе матерњег језика види се јасно циљ а који се може једино постићи путем темељне обраде писмених састава у основној настави.

Да ли се настава писмених састава данас негује у довољној мери у основној школи? Морамо признати да јој се, и пре почетка рата, нимало ил иврло мало поклањала пажња. Данас није никакво чудо што је то тако. Оскудица у прибору за писање је врло велика а хартија за писање не може да се добије ни за најпотребније. Али баш зато треба подесити метод обраде писмених састава како ће се најрационалније искористити оно мало добивене хртије или вежбанки за овај циљ. Уколико се и обра-

Ћује настава писмених састава своди се једино на преписивање чланака из читанчице и гдегде на диктат и то у III и IV разреду. Наставник изабере и по форми и садржини неку тему, без обзира колико је иста везана за доживљаје његових ученика, зада је и настоји да се иста обради. Када је ученици напишу покупи вежбанке и понекад исправи грешке и оцени ученички писмени састав. Многи уопште не исправљају грешке нити дају ма каква упутства за обраду истих. Уствари у већини случајева вежбанке служе само за вежбање писања а не и за вежбање писменог изражавања мисли. Да ли тема одговара душевном развоју, искуству и доживљајима ученика, мало ко води рачуна. Да ли ће ученици увидети и разумети грешке у писменим саставима, када их учитељ исправи без суделовања ученика, ни о томе нико не мисли. На овај начин обрађивани писмени састави неће успети да побуде код ученика интерес и радост за писмено изражавање својих осећања и стеченог знања и искуства другима. Ученици немају ни читалаца ни слушалаца којима ће путем теме да саопштавају своје знање, искуство и доживљаје, сем учитеља који немилосрдно прецрта црвеним мастилом сву вежбанку и тако убије и оно мало воље код ученика за писмено изражавање својих мисли путем писања. Стара — традиционална — дидактика у погледу писмених састава спутавала је ученичку активност, индивидуалност и самосталност писменог саопштавања. Ученичка духовна активност у настави писмених састава сводила се искључиво на преписивање неког чланка, писање од стране учитеља диктиране неке приче, препричавање басне или обраду теме задане од учитеља. Као што се види, овде не може бити речи о стилу, о самосталном писменом изражавању учениковом, већ се све своди на шематско и принудно вежбање писања код ученика па и то у недовољној мери. Из наведеног се види да обраду писмених састава треба прилагодити савременим социјалним и животним потребама заједнице.

Један од носилаца идеје радне школе рекао је још пре пола века: „Неупоредиво више него досада мора се писати у школи. У нашим се школама сувише много говори а сувише мало пише.“ Зар је бољи случај и данас у нашој основној школи? Хтели или не, морамо признати да се у нашим школама сразмерно врло мало пише а да је и сувише развијен вербализам. Много се полаже на

образовање способности памћења, ма да оно није трајне вредности. Данашње животне и социјалне потребе заједнице императивно захтевају да код својих васпитаника више развијамо способност сналажења у мноштву духовне и материјалне културе путем писма и штампе. Не смемо се ослонити само на функцију памћења већ морамо свако знање и сазнање прибележити, записати и на тај начин другима саопштити и оставити у наслеђе млађим генерацијама. Уосталом овим путем се до данас развијао и прогрес културе и старе цивилизације у свету. Поред осталих и ови разлози оправдавају захтев савремене дидактике да се слободним писменим саставима мора још од почетка основне школе поклонити што већа пажња.

Нова дидактика захтева да се прва написана реч у букварској настави везује за неки дечији доживљај, а не да претставља гомилу написаних слова. Када дете напише реч, на пр. „тата”, та реч треба — читањем, слушањем, писањем и имитирањем неких радњи које тата код куће ради — да пробуди својом садржином масу дечијих доживљаја, вољу и радост за изражавањем путем писања. Тако са првом написаном речју треба почети писмене саставе у школи, везујући за сваки написан појам — реч — и садржину дечијих доживљаја. Са овим писањем првих речи мора упоредо ићи и вежбање усменог изражавања и причања деце о својим доживљајима код куће, у школи, код стоке, на ливади, у игри, у шуми, уопште у ужој и широј њиховој заједници. Још у почетку не сме се ограничити на преписивање речи из буквара већ тражити од деце да сама проналазе нове речи и да их напишу. Тако им неће бити досадно писање као кад им се зада да напишу пуну таблицу са једне стране „нос“ а с друге „пост“, пошто ове речи немају ничег заједничког по смислу. Ако се овако од почетка ради код деце ће се пробудити љубав и радост за писмено изражавање.

У II разреду то ће бити много лакше. Мора се само истрајно продужити у вежбању деце писањем и задатке вежбе мењати да не буду увек једноставни. И овде децу треба потстаћи да сама проналазе лепе реченице из својих доживљаја и да их напишу. Ово све зависи од учитеља и његове умешности, а могућности има врло много, па да настава из писмених састава не буде за децу једнолика и досадна.

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

У III и IV разреду ово ће већ бити много лакше. Некада ће учитељ потсетити децу на неки заједнички доживљај у игри или са излета, а некада тражити од деце да пишу сама о чему хоће. За време лепих дана у пролеће или јесен децу треба често изводити у природу. Треба, у принципу, да деца упознају завичај. Сваки овај излет мора у разреду бити припремљен да деца увек на истом нешто важно запазе и науче. Деца ће више пута прећи преко реке, а неће се замислити о штетном и корисном дејству воде, о буђењу природе у пролеће, о користи и чувању шуме, и томе слично. Научиће из земљописа „напамет“ сва знатна места, реке, бање, руднике и др., на пр. у Нишком округу, а неће се умети снаћи на мали свога завичајног среза. После свакога излета треба искористити свеже утиске деце и путем писмених састава обрађивати било индивидуалне или колективне, по слободном избору или задане разне теме писмених састава. На пр.: у IV разреду једна група ученика после излета у шуму, писаће о биљу у шуми, друга о животињама, трећа о цвећу, а четврта о играма у шуми. После другог излета на пр. у пролеће на ливаду или бару, поставити деци слободу избора теме. Тема може бити изабрана и из пређеног наставног градива ма из којег било предмета. Да би разноврсност у писменим саставима била већа наставник може некад, обично у почетку, вежбати ученике и диктатом и писањем по сећању неке испричане басне. Овим ће се створити утакмица код деце која уопште није на одмет у настави. Само треба бити обазрив да не пређе у суревњивост, потцењивање и омаловажавање слабијих од стране природно обдарених ученика. Поред изложеног, да би теме биле што разноврсније, могу се ученици у IV разреду оспособити да напишу молбу, признаницу, објаву, оглас, да испуне неки формулар, да воде записник, и др. што ће им требати у практичном животу. И ово све треба извести и везати за деље доживљаје тако да она сама осете потребу за овакав облик писменог саопштавања својих мисли и потреба другима.

Рећи ћете какве потребе има дете да у школи пише молбу, записник или признаницу и да то веже за своје доживљаје? Уместа примедба. У оваквој школи са оваквом организацијом рада и извођењем наставе по укалупљеном наставном плану и програму стварно деца ће ретко кад имати потребу за овакву форму писменог изражавања. Па ипак и овде ће наставник моћи пружити сво-

јим ученицима прилику за доживљај и потребе писменог изражавања и у овој форми, ако од почетка буде неговао писмене саставе и спровео организацију рада у својој школи. На пр.: зар учитељ не може у Подмлатку Црвеног Крста јаке припремити у разговору и згодним потстицајима навести на размишљање шта би све требало учинити да акција на прибирању материјалних средстава у циљу слања пакета ратним заробљеницима што боље успе? На пр.: ко ће најбоље да састави програм за посело; позивнице за исто; оглас или плакате за прикупљање прилога; и томе слично? Како у мирно време, тако и сада је слободна преписка ове организације малишана путем писма где могу слободно да саопште једни другима о постигнутим резултатима у раду своје организације, данас специјално на одашиљању пакета нашим заробљеницима. Поред овога они могу својим друговима саопштити путем писма све лепоте и знаменитости као и обнову свога краја, наравно све у оквиру данашњег програма. Све ово учитељ згодно може искористити ако је свој метод рада у настави изградио тако да све предмете комплексно и упоредо обрађује и ако своје ученике од почетка школе научи на саморађу. Ако се организација Подмлатка Црвеног Крста спроведе правилно и ученици примају и читају као слободну лектуру Гласник Подмлатка Црвеног крста, ово неће бити тако тешко извести као што изгледа или као што се замишља. Зато, и да не постоје разна наређења за оснивање оваквих организација, исте би сваки учитељ требао да створи, оснује у својој школи, пошто је иста легализована од окупаторских власти.

Ипак при избору теме за писмене саставе као и о сваком наставном градиву, мора се водити рачуна да одговара фазама душевног живота и доживљајима и моћи учениковог схватања. У нашим школама, са комбинованим одељењима од I и III, I и II, или ма како било комбиновано, могу се боље неговати писмени састави него што им се досада поклањала пажња. Неоспорно је да се увек мора запослити тихим занимањем један разред док се ради са другим. Овде ће с времена на време врло згодно послужити писање, цртање, ручни рад или писмени састави, поред тога што за обраду истих и посебне часове морамо имати. Отуда отпада сваки приговор да су деца мала и неспособна за писмено изражавање. Ово су демантовали они учитељи који су поклонили већу пажњу неговању и обради писмених састава у основној

настави, јер су постигли неочекиване резултате. У почетку деца ће много грешити, али не заборавимо да ко ради тај мора и погрешити. Пустимо их нека се на својим грешкама уче, јер понекад грешка више научи него сви могући упуту и савети. Указујући на њихове грешке не смемо их обесхрабрити. Наставник мора бити врло обазрив при исправљању грешки првих писмених састава и водити рачуна о добу дечијег узраста. Поред овога мора и за најслабије писмене саставе наћи понеку лепу реч похвале. При оцењивању слабијих писмених састава наставник се увек мора упитати: да ли као такви нису резултат стидљивости, бојажљивости или алкавости самих ученика? У првом случају наставник треба да похвали и најскромније успехе, чиме ће децу охрабрити и постаћи вољу и жељу и најслабијих за писмено приказивање, излагање и саопштавање свога сазнања и доживљаја. Зато се ни најслабији писмени састави не смеју укоревати. Како је могуће да наставник прекори или похвали неки писмени састав кад га прецрта кармином и на истом напише оцене од 1 до 5? Ту двојка свакако изражава прекор а петица похвалу. Зар ове могу реално оквалификовати минимум или максимум добрих или рђавих способности малих аутора писмених састава? Зар ово није старо шаблонско и укалупљено оцењивање које може имати више штетне него позитивне резултате?

Реформатори основне наставе уопште, као и наставе писмених састава посебно, не слажу се са оваквим оцењивањем. Они захтевају да се писмени састави оцењују речима а не цифрама. Паул Фихер каже: „Хвалити и укоревати у исто време може се само онда кад се оцењивање не врши у виду цифре, него у неколико реченица које садрже карактеристику рада.“ Сасвим тачно. Наставник не треба да оцењује више писмене саставе цифрама, јер се кроз исте изражавају ученичке индивидуалности које су врло разноврсне и не могу се сврстати у шему неколико цифарских оцена. Наставник при оцењивању мора водити рачуна како о добу узраста тако и индивидуалности учениковој. Друкчија исправка и оцена ће бити код млађих а друкчија код старијих ученика. У млађим разредима мора исправка бити уздржљивија а похвала издашнија, док у старијим разредима исправка мора бити детаљнија а оцена реалнија. У сваком случају исправка се мора вршити само утолико уколико смо сигурни да ће је ученици разумети, јер у противном промаша свој циљ и жељено дејство

Наставник мора у нижим разредима утврдити формалне и садржајне грешке и трудити се да их исправља како при усменом тако и писменом изражавању ученика.

Грешке усменог изражавања исправљају се у свакој згодној прилици па и при извођењу наставе, пошто је оно темељ правилном писменом излагању, ако ћемо по Вуковом „писати онако како говоримо“. Опште грешке најцелисходније је исправљати заједничким радом учитеља и ученика, односно читањем задатака у разреду.

Правописне грешке наставник може само обележити видним знацима и захтевати да их ученици сами пронађу и исправе. Честе и опште грешке како правописа тако и облика речи, напишу се на школској табли па се уз суделовање ученика исправљају. Ученици у IV разреду могу међусобно измењати задатке и један другом исправљати. У разреду се може неговати и међусобна критика и оцена рада писмених састава. Први часови малих критичара биће врло оштри, јер ће посматрати и оцењивати рад субјективно. Лични моменти играће пресудну улогу. Они ће пре запазити рђаве особине задатака него добре. Психичка особина „да се у туђем оку пре види трун него у своме ивер“, овде долази до изражаја. У овим заједничким вежбама оцене и проналажења грешки у писменим саставима, наставник мора бити обазрив да се код деце не образују поред добрих и рђаве особине, као што су: суревњивост, пакост, злоба, ривалство и мржња. Успех је неоспорно постигнут када деца почињу критички, поред рђавих, да приказују и истичу и добре стране у писменим саставима.

Не можемо пропустити ову прилику а да при крају у неколико рефлексива, не укажемо на важност и улогу домаћих задатака у писменим саставима. Неки дидактичари оспоравају њихову потребу. Они примећују да је деци доста оно што раде и науче у школи. Она су много претрпана учењем и ако им се задају задаци да их и код куће раде не остаје им довољно времена да се играју. Треба имати на уму да је децја игра биолошка потреба као и храна, те се и о њој мора водити рачуна. Деца имају право на игру исто толико колико и на родитељску негу, само и игра мора бити стално под надзором старијих. Затим многа деца немају потребан комодитет код куће. Немају стола ни столице, а у зимске дане, тим пре у овим ратним приликама, немају вечерње осветљење. Сметају им млађа или старија браћа

и други чланови породице. Сви су ови разлози довољно оправдани противу неге домаћих писмених састава. Па ипак, слободни писмени састави, после савладане технике писања и довољно извешбаног усменог изражавања, могу се врло лепо у старијим редима неговати помоћу домаћих задатака.

Сви наведени приговори морају отпасти пред чињеницом да поверену нам омладину морамо васпитавати за сналажење у даним свакодневним приликама. Ни у свакодневном животу они неће радити само оно што воле него и оно што им понекад и непријатности причињава. Негујући домаће писмене саставе васпитаћемо ученике за самостално стварање услова за рад као и њихову истрајност у истом. Они сами морају осетити пролазност времена које се мора распоредом користити за рад. Исто тако код њих се мора неговати и развијати осећање дужности и одговорности за рад. Најзад на овај начин ћемо код ученика развијати активност и самосталност у раду, како ће обично радити у свакодневном практичном животу.

Завршујући ово излагање морамо нагласити да се у најновије време правилно схватила важност писмених састава у основној настави, а желети је да им учитељство поклони пуну пажњу коју и заслужују, негујући их уз све остале предмете у основној настави према могућностима и приликама у практичном своме раду у школи. И овде, као и увек, учитељ мора имати безгранично стрпљење, челичну вољу, истрајност у раду до самопрегора и безмерну љубав према позиву и омладини која му је поверена на васпитање и учење. Ако се има на уму да је омладина камен темељац сваког народа, те каква нам је омладина такав ће нам народ и држава бити, онда сваки учитељ треба да се труди да развије потребне способности и квалитете за васпитача, а уколико му исте недостају сам треба да се одрекне свога позиво, јер учитељ у овом смислу није и не може бити чиновник.

Само тако радећи, васпитаћемо омладину и спремити је за сналажење у практичном животу, запојену љубављу за родну руду и свој народ. Да би се ово постигло сваки учитељ треба да меди примеру великог учитеља Песталоција, на чијем споменику су урезана златна слова: „Све за другог а ништа за себе”.

У Богатићу, 7 маја 1943

Богољуб В. Радовановић

ДОМ И ШКОЛА*)

ОДНОС ЋАЧКИХ РОДИТЕЉА ПРЕМА ШКОЛИ

Има много заједничких питања између дома и школе — ђачких родитеља и наставника њихове деце — која треба објаснити, осветлити и, уколико та питања буду што боље осветљена, утолико ће и рад ова два чиниоца, дома и школе, боље да функционише и да да веће и боље резултате.

Ова два фактора треба да иду укорак у погледу васпитања ђачког, па и у сваком погледу, и онда ће тек дати пуне резултате: у погледу општег васпитања, националног одгоја, моралног и социјалног, па и у погледу науке коју школа пружа ђацима.

У последње време осетила се велика потреба да се ова два фактора — дом и школа — што више зближе у циљу узајамног споразумевања и допуњавања, и скоро све београдске гимназије већ имају установу која се зове *Заједница дома и школе*, а која је досада дала пуне резултате тамо где је она правилно схваћена и од стране ђачких родитеља и од стране самих наставника. Па се у овом погледу отишло и даље: наиме, основан је и *Савез заједница дома и школе свих београдских гимназија*, на чијим се састанцима решавају питања од општег значаја, принципијелна, која се тичу школе и ђачког дома, док се у посебним заједницама, поред општих, решавају и посебна, локална питања која имају интереса само за дом и школу о којој се ради.

Многа су питања правилно решена на овим састанцима, многа су нетачна гледишта ђачких родитеља исправљена и допуњена. Тако, недавно, на састанцима ђачких родитеља са наставницима III женске гимназије говорено је о заразним болестима у школи, која је тема јако интересовала ђачке родитеље

* Говор одржан на једном састанку са ђачким родитељима у Трећој женској гимназији.

и пружила им врло много поуке у погледу чувања деце од опаких заразних болести шарлаха и дифтерије, које у школама често узимају и епидемички карактер; у VI женској гимназији говорено је о раду са целим разредом и оцењивању ученика у вези с тим. — На овим састанцима ђачки родитељи пружају школи драгоцене податке о томе под каквим приликама њихова деца раде, уче, васпитавају се; какве утицаје трпе на улици и на дому; покаткад пак, неки ђачки родитељ — стручњак (лекар, социолог) расправља неку тему од општег значаја. Наставници пак објашњавају ђачким родитељима механизам школе, њен дух, њене законе, њен циљ и све оно што ђачке родитеље интересује, а што они не знају. Овде ћемо додирнути нека питања која ђачке родитеље целе наше земље морају да занимају, а о којима, бар један добар део, није довољно обавештен; та ћемо питања мало овде да осветлимо. Наиме, говорићемо о: националном васпитању ђака, које је у ово време врло важно, поред тога што се већ и 1 члан Закона о средњим школама о њим бави; о оцењивању ученика и раду са целим разредом; о одевању ученика, а нарочито ученица и њиховој спољашности у школи и на улици; о кажњавању ђака када се греше о школски ред и дисциплинска правила; и најзад, о томе: шта ђачки родитељи треба да говоре пред својом децом о школи, а шта не смеју. — Има, уосталом, велик број питања која би требало овако, јавно, претрести, али нам не допушта време да их сада све исцрпемо.

1) *Национално васпитање* ђака треба да заузме једно од првих места у раду школе и дома на одгајивању ђака, и то стога што се томе националном васпитању супротставља једна нова идеологија која веома разорно делује на патриотски дух и одгој у националном правцу наших ђака. Та идеологија иде за тим да од ђака националца створи — интернационалца; управо, да у ђачке појмове о национализму унесе једну пометњу, забуну, која је утолико опаснија што је уперена на младе ђачке духове, који су пријемчиви за све што је ново, па ма то ново и не било добро и тачно. Та идеологија, да би што потпуније успела код ђака, препоручује им: непоштовање вере — Бога, непоштовање родитеља (што нарочито треба да забрине ђачке родитеље) и учитеља, тих ауторитета који би ђака требало и могли да воде правилним путем кроз живот; наводи их на пут слободне љубави,

што је нарочито привлачно за тај млади ђачки свет а што, наравно, доводи до катастрофалних последица; препоручује им саботирање школског рада (против чега школа мора да се најенергичније брани), а нарочито појединих предмета (веронауке, националне групе предмета, латинског језика); учи ђаке да не цене и не поштују националне светиње, што пак најтеже погађа школу и државу. Једном речи, иде на то да уклони код школске омладине све оне моралне и духовне кочнице које ђака држе у хришћанским и моралним принципима, па да са њима, као са механизмом, поступа по својим циљевима и правцима. — Оваква идеологија већ је одбачена и од оних који су је бацили у свет у своје време да би разорили туђу средњу школу, која је једна важна ћелија државног организма али, ето, она још налази места, нажалост, у понекој замагљеној глави нашег средњошколца; срећом, мали је број таквих, и он се све више смањује и опада. — Све би ово требало озбиљно да забрине ђачке родитеље и да их нагна да се мало више заинтересују о томе: куда њихова деца иду када нису у школи, с ким се друже, шта читају (прегледати њихову домаћу библиотеку чешће), какве утицаје трпе; јер, када ђак оде далеко овим путем, школа га, без одлагања, отстрањује за дуже време или сасвим из своје средине, што пак родитеље погађа посред срца и — цена!

Никаква политика у средњој школи није школским законима допуштена (ни левичарска ни десничарска), јер, поред осталог, она отстрањује ђачку пажњу и од предмета који у школи морају да се савладају, а њихов обим и материјал је толики да апсорбује целу ђачку делатност у средњој школи.

2) *Оцењивање ученика* и рад са целим разредом је питање које је остало необјашњено и необјашњиво за ђачке родитеље, и које доводи често до неспоразума и љутње ђачких родитеља према школи, па и до неоправданих замерки наставницима. Дакле, једно од тих питања које најтеже пада ђачким родитељима а и нама наставницима јесте ово о коме ћемо ниже да говоримо — питање оцењивања ученика. Када се пак говори о оцењивању ђака, не може а да се не говори о раду са целим разредом, према директивама наше Просветне централе. Мислим да је најтежи моменат за родитеља који школује своје дете, тренутак када му дете дође и саопшти да има слабих оцена или, још горе, да по-

навља разред. Жртве које подносе родитељи за школовање деце толике су да се не могу описивати; оне се само преживљују; па када и после тога дође овакав резултат — негативан, онда је разумљиво што је у томе тренутку родитељ љут и готов одмах да осуди наставника. Прво питање које поставља детету тада јесте:

„Па зашто си добио(ла) слабе оцене?” А дете, као дете, има већ спремљен одговор, у који често и само верује:

„Па ја не знам, тата, она ме и није питала за оцену, а дала ми слабу!” — Ово она нарочито подвлачим, јер наша деца говоре о старијима са врло мало поштовања. Тврдим ово, јер ми се стално, као разредном старешини, догађало да, када питам ученика: „Зашто си био немиран на часу; зашто те наставник уписао у Дневник” — ученик одговара — „ја не знам; записан сам а нисам ништа згрешио; само сам запитао друга нешто!” Онда ја, наравно, изгубим стрпљење, јер по четврт сата морам да објашњавам: шта је учтиво а шта није, а то је велика штета за наставу. Свакако да је ученик требало да дође од куће са већ пречишћеним појмовима о томе шта је ред, па да се не губи драгоцено време у школи око тога. Али, и ово је једно од оног већег броја питања која чекају решења у дому а не у школи.

Ђак убеђује родитеља да није био питан за оцену; добио је вели „слабу” онако! А ја велим ђачким родитељима: да ученик збиља и није био питан за оцену, јер нема наставника који пита „за оцену”, већ зато да би о ђаку добио један општи утисак, утисак: да ли је тај ученик схватио предавано градиво, материју, наставу; да ли може, с разумевањем, то да понови што се на часу обрађивало; да ли ће имати какве користи од тога; и да ли ће, после свршене школе, бити користан члан друштва и државе. — Овакав пак утисак о ученику заиста може да се стекне само радом са целим разредом. А да би слика била јасна како изгледа рад са целим разредом, ја ћу укратко изнети како изгледа један час наставника који ради са целим разредом; а како изгледа једног, такви су и сви: наставник долази на час са већ припремљеним градивом. На почетку часа, да би сконцентрисао децу пажњу на сâм предмет, и да би их потсетио на раније проучаване ствари, обраћајући се питањем на све ученике, обнавља раније пређено градиво. Наравно, на постављена питања

одговара један ученик; затим, на нова одговара други, па трећи и тако се често успе да добије бар по један одговор од половине ученика, из области старог градива, да би се створила основа за излагање новог. Када су деца ушла у рад, почиње обрада новог градива, која често зависи од самог предмета: има предмета где, на основи раније прочитаних дела (српски језик), деца анализом могу да извлаче утиске о писцу о коме је реч на томе часу; има предмета где се дијалогски може да обради ново градиво; има предмета где и сâм наставник мора мало дуже да говори. Ма како радио, наставник се труди да у јасним, приступачним деци изразима, објасни оно што је ново, и тек када је сигуран да је деци јасно оно што је ново, онда иде даље. Када је завршена обрада новог градива, онда се опет преко питања, постављених свима ученицима, тако да су сви приправни да даду одговор, наравно, добија одговор од једног, затим другог и тако редом. И друга половина је, на тај начин, дала низ кратких одговора. Час је завршен; наставник је почео да стиче свој тачан утисак о ученицима. — Оваквим радом, у току целе године, заиста се и може да стекне утисак општи па, ако је позитиван, и оцена је позитивна, а ако је негативан, ако наставник увиди да ученик нема смисла за школу (не кажем неспособан, јер је врло мало неспособне деце) тј. ако наставник увиди да то дете неће имати никакве користи од школе, већ ће у будућности бити штетно и по себе, и по друштво, и по државу, — е, онда је дужност тога наставника да не само прекине то мучење детета, већ и да га спречи у лутању кроз живот, да га понова преда родитељима па да му они одреде прави пут у живот, где ће оно користити и себи и њима.

Неки ђачки родитељи не мисле да је овакав задатак и овакав рад наставнички лак. Колико ми, наставници, дајемо од себе, ево примера који ми се десио пре 2—3 дана: подне, свршен пети час; журимо кући да се мало одморимо од напорна рада. Случајно погледах једнога колегу: њено лице било је тако измучено да се могло помислити да је болесна. Упитах тога колегу: да није, можда, болесна. Она ми рече: „Зар и ви, колега? Ујутру пођем од куће свежа и одморна, а када се у подне вратим кући, увек ме питају: да нисам болесна! Толико радим са децом да сам већ

исцрпена!" — Разумео сам је, јер сви ми тако изгледамо после петог часа.

3) Одевање ученика, а нарочито ученица, треба збиља да буде скромно јер, поред тога што је скромност најлепши украс ђачки, у једној демократској установи каква је школа, где, поред богатог у истој клупи, седи серомашак; поред гладнога — сит; поред лепо одевена — неодевен; поред срећног — несрећан, неугодно је видети „налицкана" лица на којима сија радост од угодна живота у срећном родитељском дому, поред оних на чијим се лицима огледа јад, беда, глад. О томе је лепо рекао своју мисао и један француски филозоф: „Нехумано је показивати се срећним пред онима који су несрећни".

4) Кажњавање ђака. — На састанцима Заједнице дома и школе још се са ђачким родитељима расправља и ово питање, јер већина ђачких родитеља не познаје ону скалу казни којим се кажњавају њихова деца у школи за грешење против Дисциплинских правила: укор разредног старешине, разредног већа, директоров, наставничког савета и, најзад, удаљавање из школе за једну, две и више година, па и на свагда! Једино ову последњу казну ђачки родитељи разумеју и осећају довољно. Већина ђачких родитеља је од оних предратних ђака, који су и сами били кажњавани у школи, али не укорима већ затвором од 2, 4 и 6 сати, па стога сада, потписујући оне разне „укоре" својој деци у Ђачкој књижици, и не узбуђују се много због тих „укора", јер не знају да се казне ређају аутоматски, и не могу се понављати (бар оне веће), те да несташан ђак брзо доспе до казне укора наставничког савета, која одговара оној предратној: 6 сати затвора, после које аутоматски долази искључење из школе... И о томе имамо ми, наставници, непријатну дужност да обавестимо ђачке родитеље на састанцима Заједнице дома и школе.

И најзад, да кажемо коју реч овде и о томе да има и таквих ђачких родитеља, срећом мали број, који себи допуштају слободу да у присуству своје деце-ђака, са супругом, уз добар ручак и чашицу вина, прокритикују школу коју учи њихов син или кћи, и наставнике! Не говоримо овде „про домо...", у нашу корист, већ да бисмо указали ђачким родитељима на то да они тиме чине велику грешку и грех према својој деци. Деца некритички примају казивања, нарочито својих родитеља, о наставкицима у школи,

па се у њима рађа жеља да се са критикованим наставником мало прошегаче што, наравно, иде после на њихов рачун. Деца-ђаци, никако нису форум пред који треба износити незгоде школе, па и ако их има. Не споримо да има и неуредних наставника који, и са својим другим манама, не могу деци увек да служе за пример; но тај суд и критику треба оставити другима — позваним за то да ствари исправљају, а не чинити то пред децом јер, као што рекох, деца примају ове ствари радо, али некритички, па се према њима и равнају у погледу става према школи и својим наставницима, што све, као што олет рекох, иде на њихов рачун, односно родитељски!...

Ал. Милићевић

Б Е Л Е Ш К Е

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ И НАРОДНУ КУЛТУРУ

Одељење за високо образовање и народну културу створено је Уредбом о уређењу Министарства просвете и вера од 9 фебруара 1943 године. У делокруг његова рада ушли су неки послови који су се раније обављали у другим одељењима. Тако су отсеци за високе школе, уметност и научне установе били у саставу Општег одељења. Старање о телесном васпитању нашег народа, после ликвидације Министарства физичког васпитања народа, припадало је прво Одељењу пропаганде Претседништва владе, затим Министарству социјалне политике и народног здравља и, најзад, засебном одељењу Министарства просвете. С друге стране, извесни послови Одељења за народно просвећивање, које чини основ садашњег Одељења за високо образовање и народну културу, прешли су у надлежност Одељења за основно образовање (сузбијање неписмености, домаћичке школе, течајеви за домаћице) и Одељења за средње образовање (учитељске домаћичке школе).

Према природи послова Одељење за високо образовање и народну културу подељено је на четири отсека: Отсек за високе школе, Отсек за духовну културу, Отсек за телесно васпитање и спортове и Отсек за васпитање народа.

1) Отсек за високе школе

Овај отсек обавља све оне послове који се односе на Универзитет у Београду и на остале наше високе школе и научне установе. Одмах после завршених ратних догађаја у нашој земљи, приступило се прикупљању података о високим школама и научним установама. Тако су прикупљени подаци о наставном и другом особљу које се вратило на своју дужност. Прибављени су и подаци о научним установама које су оштећене за време бомбардовања Београда. На основу тих података издата су прва наређења за обнављање нашег школског и научног живота и рада. Наређено је да се све школске зграде по могућству што пре оправа и оспособе за рад, да се универзитетски фондови и задужбине комисијски прегледају и да се изврши комисијски преглед и сређивање семинарских и заводских библиотека.

У новим приликама које су настале као последица смањивања наше државне територије, искрсло је питање збрињавања особља оних факултета

чија су седишта остала ван граница данашње Србије. Прва мера која је у том погледу учињена била је одлука Савета комесара, по којој се наставно и друго особље Филозофског факултета у Скопљу, Правног факултета у Суботици и Пољопривредног факултета у Сарајеву додељује на рад одговарајућим факултетима Београдског универзитета. Затим се приступило пензионисању и редукацији чиновника према одлуци Савета комесара бр. 950/1.

После извршених претходних хитних послова, које су нам наметнуле нередовне и несрећене прилике првих дана после слома, приступило се новој организацији високих школа и, нарочито, Београдског универзитета, те српске највеће просветне установе за изграђивање наше националне културе. Рад на овоме послу заузео је највише времена овоме отсеку. Он и данас представља највећу његову бригу и старање.

По основној замисли, живот и рад свих наших научних установа треба прилагодити не само приликама у којима се наша земља налази, него и насушним потребама српскога народа и његове будућности. Стога је убрзо отпочео интензиван рад на изради Основне уредбе о Универзитету, која је ступила на снагу 21 новембра 1941 године. По њој је стављено на расположење Министарству просвете све наставно и друго особље Београдског универзитета, Економско-комерцијалне високе школе и Више педагошке школе у Београду. Затим су израђене уредбе о ликвидацији Економско-комерцијалне високе школе и Више педагошке школе. Оне су припојене Правном, односно Филозофском факултету као отсеци.

Основна уредба поставила је главне линије на којима се имала да изради Општа уредба о Универзитету. Изради Опште уредбе приступило се одмах затим, и она је 27 фебруара 1942 године ступила на снагу. Она садржи прописе о раду универзитетских и факултетских органа и са Основном уредбом чини подлогу за реорганизацију целокупног Београдског универзитета.

Обе ове уредбе донеле су многе корисне новине које ће несумњиво у примени уродити добрим плодом. Неке ћемо од њих да поменемо.

Одавно се осећала потреба да се на Универзитету издвоји администрација од научног рада. Сада је то учињено. Поред ректорског звања установљено је и звање административног директора. Њихове дужности су тачно одређене. Ректор претставља Универзитет као наставну и научну установу, а директор у административном погледу и у правним односима. — Београдски Универзитет по новим уредбама има шест факултета: Филозофски, Правни, Теолошки, Медицински, Технички и Пољопривредни. Факултети се деле на отсеке. Тако, на пример, Филозофски факултет има три отсека: филолошко-историски, математичко-природњачки и филозофско-педагошки. У овај последњи отсек утопила се Виша педагошка школа. Правни факултет добија сада поред правног и економски отсек који је постао од бивше Економско-комерцијалне високе школе. Медицински факултет поред медицинског и фармацеутског отсека има сала и ветеринарски отсек који је раније био засебан факултет. Технички факултет од старих отсека задржао је грађевински, машинско-електротехнички, архитектонски

и технолошки и добио нов рударски отсек. Пољопривредни факултет задржао је своју ранију поделу.

Научни предмети на Универзитету груписани су тако да више сродних предмета чине једну катедру. На челу катедре стоји шеф. Он има своју прописану дужност: да се стара да се предмети његове катедре предају према скупним интересима појединих струка и да пази да наставници за предвиђено време студија пређу цео свој предмет. Он подноси декану најмање свака три месеца писмени извештај о раду наставника и слушалаца. Према броју катедара утврђен је број наставног и помоћног наставног особља. Отуда се неће дешавати оно што је раније био чест случај, да су извесне катедре имале исувише много наставника, док су се друге морале чак и да угазе, јер се нико није на време постарао да их попуни потребним стручним наставницима.

Што се тиче слушалаца и њихових студија, водило се рачуна да они на Универзитету стекну ону стручну спрему која је потребна не само њима лично, него и нашој народној заједници. У једној одредби Опште уредбе то се нарочито наглашава. Распоред главних и помоћних предмета по годинама студија, каже се тамо, мора се извести тако да слушалац може да стекне све потребно знање своје струке и то не само опште него и оно које налажу потребе наше народне заједнице. — Раније националном образовању на Универзитету није се поклањала скоро никаква пажња. Студенти су у том погледу били остављени сами себи. И то нам се љуто светило. Сада је учињен крај томе. На свима факултетима, прописују уредбе, образоваће се курсеви које ће слушаоци обавезно слушати као допуну свога националног образовања. Поред ових течајева за национално образовање, уредбе предвиђају и пријемни испит за сва она лица која желе да се посвете универзитетским студијама. На тај начин Универзитет ће примити под своје окриље само оне слушаоце који имају и воље и способности за озбиљан рад и који ће се после завршених студија са љубављу и пожртвовањем ставити у службу српском народу.

После доношења Основне и Опште уредбе о Универзитету извршено је постављење првог ректора, декана факултета и редовних (матичних) професора. Нови постављени професори конституисали су факултетске савете и отпочели рад на расписивању стечаја за избор наставничког и помоћног особља. Али, при спровођењу одредаба Основне и Опште уредбе, наишло се на извесна сложена питања чија су решења изискивала измену и допуну поменутих уредаба. Те измене и допуне су учињене. По њима су рокови за доношење факултетских уредаба и избор наставног особља морали бити продужавани. Исто тако министар просвете и вера добио је овлашћење да може до краја прве школске године и без стечаја и предлога факултетских савета допунити, било из редова ранијих наставника било изван њих, она наставничка места за која налази да су неопходна за обављање редовне наставе.

Нацрти факултетских уредаба израђени су. Они се проучавају, мењају и допуњују, тако да ће у скоријем времену уредбе бити дефинитивно

завршене. Пошто су факултетски савети и Универзитетски сенат завршили са избором наставног и помоћног особља и доставили своје предлоге Министарству, приступило се проучавању тога материјала и распореду особља у духу Основне и Опште уредбе. Овај обиман посао — доношење одлука о преузимању, отпуштању, пензионисању и додељивању другим установама универзитетских наставника — који се дуго времена већ обавља, приводи се сада крају.

Да би омогућило и у данашњим приликама наставни рад у високим школама, Министарство је издејствовало од Управног штаба Војног заповедника у Србији одобрење да се могу обавити завршни (дипломски) испити у јуну 1941 год. у Економско-комерцијалној високој школи, Вишој педагошкој школи, на Медицинском, Техничком и Пољопривредном факултету и природњачко-математичком одељењу Филозофског факултета Београдског универзитета. У октобру 1942 и фебруару 1943 године одржани су завршни дипломски испити на свима факултетима.

У овоме правцу настојања Министарства просвете и вера продужена су и даље. И не без успеха. У Академији ликовних уметности, Средњој музичкој школи и Музичкој академији настава се редовно обавља од маја 1941 године. Потпуно активирање наставе у пуном обиму на свима факултетима Универзитета још није могуће. Са друге стране у нашем јавном животу, у многим пословима везаним за обнову земље осећа се оскудица у стручњацима. Да би се у том погледу стање побољшало и да би се слушаоцима последњих година студија пружила могућност да заврше школовање и да се ставе у службу српском народу, спремна је Уредба о привременој скраћеној настави на Универзитету. Она предвиђа отварање парочитих течајева на појединим факултетима, помоћу којих ће се интензивном наставом за неколико месеци постићи оно што у нормалним приликама пружа редовна настава. Организацијом ових течајева не дира се у основне принципе прописане Основном и Општом уредбом о Универзитету који се и даље постепено уводе у живот.

2) Отсек за духовну културу

После пропасти Југославије био је скоро цео наш културни живот парализан. Искрсла је серија задатака који су налагали да се тај живот обнови, нормализује и упуту новим правцем према потребама српског народа. Ови задаци испуњени су углавном — неки потпуно, неки делимично — тако да скоро ниједна компонента наше народне културе није остала ван плана. Онда где се у свему није успело постављени су основи за будући рад.

Уметнички живот наш, после дугих настојања, обновљен је отварањем Изложбе српских уметника у Уметничком павиљону јуна месеца прошле године. Ову изложбу организовало је Министарство просвете. Под његовим надзором настављено је са даљим приређивањем уметничких изложби. Изложба сликара из заробљеништва, затворена првих дана маја ове године, претставља редак моралан успех. Она показује несаломљиву снагу нашег

народа, који и у најтежим приликама ради и ствара. Она је показала и материјалан успех, јер је приход од продатих улазница и слика достигао висину од скоро пола милиона динара. Цео овај приход употребиће се као помоћ уметницима сликарима у заробљеништву. Академија ликовних уметности и Школа за примењену уметност приредиле су на завршетку прошле школске године прве своје изложбе ђачких радова.

Наша највећа уметничка школа, Академија ликовних уметности, ради по једној уредби која не задовољава више не само уметничке и практичне потребе саме школе, него ни захтеве данашњице. Због тога је Министарство спремило пројекат нове Уредбе о Академији ликовних уметности. У њој се, пре свега, даје нарочито место националним елементима као основи за уметничко стварање и садашњих и будућих генерација уметника. Академија ликовних уметности мора на првом месту да изграђује уметничку културу српскога народа. Затим се у Уредби предвиђа ужа сарадња Академије са Министарством просвете и вера које и иначе има за задатак да ствара општи просветни и културни план и да се стара о њихову извођењу. Сем ове уредбе, израђен је и напрт Уредбе о Школи за примењену уметност. У вези са овим спремљени су и правилници које обе ове уредбе предвиђају.

У обнављању нашег књижевног живота важну улогу игра настојање Министарства да се убрза рад на прикупљању материјала и издавању Речника српскога језика. Обезбеђена су потребна материјална средства за организовање овог важног културног посла и већ многи стручни научни радници раде на њему. Обнавља се, затим, живот и рад у Српској књижевној задрузи уз подршку Министарства. Врши се ревизија научне и забавне књижевности. У вези са тим донета је Уредба и Правилник о надзору књига. Да би се култ према српској књижевности и радницима на њој што више подигао, приређена је у Коларчевој задужбини, прослава, а у Саборној цркви помен посвећен српској књизи и српским књижевницима. Слично томе, организована је на Коларчевом народном универзитету прослава стогодишњице од рођења Стојана Новаковића. — Како је надзор над позориштем и филмом прешао у надлежност Одељења државне пропаганде Претседништва Министарског савета, Министарство просвете и вера узело је на себе дужност да над позоришним и биоскопским претставама врши само уметничко-педагошки надзор у циљу одобрења или забране посећивања претстава школској омладини. У Отсеку за духовну културу постоји стручан референт за позориште и филм са дужношћу да прати све позоришне и филмске претставе у Београду, а преко Окружних одбора за народно просвећивање, и у унутрашњости, и да рефереише о њиховој васпитној погодности или непогодности, како би се, по потреби, преко надлежних одељења, препоручиле или забраниле школској омладини.

Музички живот наш обновљен је и обогаћен једним низом концерата за које је дало иницијативу Министарство просвете. Осим тога, на иницијативу Министарства створени су хорови и Београдски симфониски оркестар. Да би се настава музике у нашим школама унапредила, јер се њој раније није

поклањала довољна пажња, са великим интересовањем обављена је анкета о реорганизовању музичке наставе и успостављена ближа веза са наставницима музике и музичким школама. Стручни референт Министарства држао је у Основној школи „Краљ Александар” експерименталне часове ради испитивање нове методе наставе нотног певања у основним школама. Израђен је нови наставни план и програм певања за основне, грађанске и средње школе. Приступило се, затим, раду на реорганизацији наших музичких школа. Израђене су уредбе о Државној средњој музичкој школи и Музичкој академији које ће донети многе корисне новине. Тако је у Музичкој академији предвиђено национално и религиозно образовање кроз изучавање српског црквеног појања на много широј основи него што је то досада било. Нарочито треба истаћи настојање Министарства да се музички обраде наше народне песме. У томе циљу упућен је распис професорима Средње музичке школе, Музичке академије и осталих музичких школа да наставници композитори уметнички обраде српске народне песме. Рађено је, затим, на библиографији српског музичког фолклора. Државној штампарији дата је у штампу Литургија за хорове средњих школа од С. Пашћана, професора музике. Извесне сугестије Министарство је дало Београдској радио станици за побољшање српског дела програма. Подељен је извештај број награда сиромашним талентованим ученицима Средње музичке школе и Музичке академије. Преко својих стручних спољних референата Министарство врши надзор над свима концертима и музичким приредбама. Најзад, ваља забележити да је Министарство просвете и вера остало и даље централа за ауторско право, те је тако највиши заштитник ликовних уметника, књижевника и музичара.

Обнављање нашег научног живота у тесној је вези са обнављањем рада наших јавних библиотека. Пре овога рата ми смо у Београду имали две богате и лепо уређене библиотеке: Народну и Универзитетску. Данас имамо само Универзитетску библиотеку способну за рад. Ратни вихор тешко је погодио Народну библиотеку. Она је изгорела са свима књигама и рукописима које је чувала. Губитак је огроман и, у неким случајевима, ненадмив. Па ипак, одмах после ратних догађаја Министарство је преузело бригу да се рад на њеном обнављању што пре организује. И овај посао напредује и даје одличне резултате. Досада је око 100.000 књига скупљено у тој установи, нешто откупом а нешто поклонима. Дарежљивост српског народа, кад су у питању његове културне тековине, и овде се показала. Међу скупљеним књигама налазе се ретки и драгоцени примерци. Смештена привремено у једној згради на крају Француске улице, Народна библиотека већ данас осећа потребу за већим просторијама. То питање решиће се ускоро и ова наша значајна културна установа добиће удобну зграду у којој ће моћи несметано да настави рад на својој обнови.

Живот наших јавних библиотека и књижница није досада текао ни једнообразно ни по систему који захтева савремено библиотекарство. Сем тога, често у рукама нестручних људи, оне су више биле магацини књига него културне и научне установе. Да би овакво стање поправило. Министар-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ство је предузело читав низ мера. Израђене су: Уредбе о јавним библиотекама и Уредба о обавезном примерку. У изради је Правилник о уређењу средњошколских књижница. Организован је библиотекарски течај при Универзитетској библиотеци који ће ускоро отпочети са радом. Он би имао да пружи теориско и практично знање будућим библиотекарима научних библиотека. Течај ће трајати 4 семестра. Сем овог, предвиђа се и један краћи библиотекарски течај за наставнике средњих школа који рукују средњошколским и учитеље који рукују месним сеоским и школским књижницама. Увелико се обавља један важан и обиман посао: стварање централног каталога свих јавних библиотека у земљи. Приступиће се ускоро и ревизији књига по књижницама. Из јавних књижница, које служе васпитању нашег народа, треба избацити све оне књиге које могу штетно деловати у националном и етичком погледу на српску омладину и српски народ. За овај посао образована је комисија и израђује се уредба.

Државна архива у Београду била је поштеђена од ратних непогода и зато је рад у њој убрзо отпочео. Да би се средио велики материјал којим она располаже и да би се извршило његово регистровање, Министарство је доделило већи број наставника да у њој раде. С друге стране, да би се отклонила наша немарност због које је многи архивски материјал који је садржавао драгоцене податке за познавање и изучавање наше прошлости пропао, израђена је Уредба о заштити архивалија, по којој се ставља под заштиту државе архивски материјал не само државних и самоуправних надлештава, већ и приватних лица, ако је од општег значаја. Сем тога, предузети су кораци код свих министарстава да својим подручним установама нареду да своје архиве среде и чувају у исправном стању како би, тако сређене, доцније прешле у надлежност Државне архиве. Том приликом скренута је нарочита пажња на поступак и законске прописе приликом шкартирања и уништавања старих аката и архивског материјала. Стојећи на гледишту да све архиве треба организовати по једном систему, Министарство је израдило пројекат Уредбе о архивама и регистратурама. Да би спремило потребно стручно особље за архивске послове Министарство намерава да уз Државну архиву у Београду оснује архивистички течај, а доцније и архивистичку школу. О томе су већ припремљени нацрти правилника.

Сем библиотека и архиве, Министарство просвете и вера води надзор и над музејима и музејским збиркама. У Београду има 13 музеја и музејских збирки које стоје под његовим надзором. Неки су од тих музеја обновљени и они већ раде. То су, на пример, Музеј кнеза Павла, Етнографски музеј, Војни музеј и Градски музеј. Овај последњи био је у рату и оштећен. За Етнографски музеј требало је наћи просторије за излагање, јер њих згради у којој се он налази није било. Министарство је стога своју зграду у Балканској улици оправило и уступило Музеју. Сада се ту налазе изложене његове збирке и оне су већ приступачне публици.

У унутрашњости Србије раније скоро није ни било музеја. И онде где су постојали, створени су махом приватном иницијативом. Да би се сачували од пропасти многи музејски предмети, драгоцене сведочанства наше

прошлости и наше културе, Министарство је предузело акцију за оснивање музеја по свима окружним местима. Свима окружним начелницима послати су расписи и упутства у томе смислу. Успех није изостао. Скоро у свима окружним местима музеји су основани и, према извештајима које Министарство добија, рад на прикупљању музејских предмета свакога дана је све плоднији.

Потреба да сви музеји, и државни и самоуправни, буду једнообразно уређени и организовани биће задовољена Уредбом о музејима коју је Министарство спремило. Интересантно је поменути, кад је реч о томе, да музеји, те наше важне научне, културне и васпитне установе, нису све досада имали законских прописа који би регулисали њихове односе и рад у њима. Они ће први пут сада у својој историји — ма да се њихова традиција протеже за пола века уназад — добити законску подлогу и подршку. Пројекат Уредбе о музејима изражен је на основу дугог проучавања и свестраног претреса. Он садржи одредбе о типовима и саставу музеја. Сем тога, он има и прописе о њиховој функцији у јавном животу. Музеји ће имати да приуђу широким слојевима народа, а не, као раније, да чекају да свет у њих уђе. Уредба о музејима предвиђа и заштиту природе српске земље и ставља је у надлежност Музеја српске земље. О томе се већ ради посебна уредба.

Ради стварања музејског стручног подмлатка за државне и самоуправне музеје решењем Министарства просвете отворен је у Београду музејски курс који је почео рад 1 априла 1942 године. Први семестар трајао је од 1 априла до 15 јуна 1942 године. Часове је похађало 17 редовних, 34 ванредна и 12 слушаалаца аматера. Редовни слушаоци курса су дипломирани студенти ових струка филозофског факултета: археологије, историје уметности, етнологије с етнографијом и историје. Ванредни слушаоци су студенти без дипломског испита истих група предмета. Аматери су студенти других струка. О похађању часова води се евиденција. Предавали су стручњаци из редова музејалаца. Они држе предавање о појединим питањима музејске струке: о теренским радовима, о преисториској археологији наше земље, о српском сликарству, о музејолошким принципима излагања уметничких предмета, о техници ликовних и примењених уметности, о изградњи и уређењу музеја са архитектонског гледишта, о стилевима, о народним играма, о етнографији наше земље, о класичној археологији, о чувању старина и конзервирању објеката, о средњовековним стилевима, о нумизматици и сфагистици, о музејима уопште, о нашој народној уметности, о нашој духовној култури и о занатима. Да би се слушаоци што боље упознали са радом у самој музеју, предавачи држе и практична предавања у вези са музејским предметима.

У почетку другог семестра музејског курса слушаоци су колоквирали из предмета који су предавани у првом семестру. Успех на колоквијумима био је више него врло добар. Други семестар отпочео је 1 септембра 1942 године и трајаће до 15 јуна ове, 1943 године. Тада ће курс бити и завршен. После завршених предавања, од 25 јуна до 1 јула, одржаће се колоквијуми из предмета који су предавани у другом семестру. Од 15 августа до 1 септембра обавиће се испити.

Многи наши културни историски споменици, остављени на вољу приватном власништву и појединцима, пропадали су. Ни држава, са своје стране, није се старала да их сачува за потоње генерације као најбоља национално-васпитна средства. Тако су многа сведочанства наше славне прошлости, подизана некада са много труда и љубави за добро српског народа и његове духовне потребе, руинирана и уништавана, а ми смо све то равнодушно гледали. Да би се, тако рећи, у последњем часу то спречило, донета је Уредба о чувању старина која је ступила на снагу 5 маја 1942 године. По њој се сви непокретни и покретни археолошки, уметнички, историски и етнографски споменици и предмети старији од педесет година, који имају научну и естетску вредност, а нарочито они који су значајни за српску народну заједницу, стављају под заштиту државе. О свему томе води бригу Централни завод за чување старина који већ увелико ради. Пре свега, израђени су привремени спискови старина које треба по Уредби ставити под заштиту државе. Установљен је, затим, при Централном заводу један саветодавни одбор од 5 чланова. Донесена је Уредба о чувању Београдског града, која предвиђа засебан Градски завод за чување старина. Његова ће главна брига бити конзервација и рестаурација градске тврђаве и Калемегдана као и осталих уметничких и историских споменика у Београду. У београдској тврђави предузети су радови на археолошким, античким и историским истраживањима. Ради оправке манастира Раванице, Љубостиње и Манасије образована је комисија која је поднела свој извештај и мишљење. На манастиру Жичи вршене су извесне оправке, а израђен је и предлог о њеној рестаурацији. Одређена је и комисија ради рестаурација Смедеревске тврђаве која је поднела своје предлоге у духу Уредбе о чувању старина. Комисија је стала на гледиште да треба Смедеревску тврђаву рестаурисати и сачувати као најзнаменитији историски народни споменик и као архитектонско-техничко дело светске лепоте. По предлозима комисије данас се изводе радови на Смедеревском граду.

Народни и културни живот наш везан је и за Коларчев народни универзитет који је обновљен и оспособљен за националну мисију коју му је и велики завештач И. Коларац наменио. У њему се одржавају редовно јавна предавања, позоришне и музичке приредбе.

У погледу културних веза са иностранством, Министарство је настојало да већи број наших младића, многи од њих и државном помоћи, оде на студије у Немачку и Италију. Данас у тим земљама имамо око стотину наших студената.

3) Отсек за телесно васпитање и спортове

Преношењем послова некадашњег Министарства физичког васпитања народа у надлежност Министарства просвете и вера победило је једино правилно мишљење да физичко васпитање са свима својим елементима може и мора да буде саставни део народног васпитања. Овим актом, који је извршен убрзо после ратних догађаја у нашој земљи, јасно је изражено

становиште државе да телесно васпитање, а нарочито његов део: спорт, има да служи народном здрављу и регенерацији и организацији свих народних снага и новог народног живота.

Први посао је био да се донесу законски прописи, на основу којих би се могло да приступи реорганизацији телесног васпитања уопште и спорта напосе. У том циљу донесена је Уредба о државној контроли спорских организација којом се спорт укључује у државни васпитни систем и ставља у надлежност министра просвете и вера. Истом Уредбом су постављени и осигурани аматерски основи спорта, а приватна спортска иницијатива упућена да, под државним надзором, врши свестрано усавршавање свих чланова, или, другим речима, да свој рад управи у широке народне масе, како би што већи број Срба могао да користи његове благодети.

Одмах после доношења Уредбе, приступило се обимном послу око утврђивања бројног стања спортских удружења на новој територији и прикупљању потребних података о њима. Издата је Спортска наредба бр. 1, на основу које су прикупљени подаци о стању српског спорта после рата. Успело се, после тога, да се утврди тачно бројно стање вежбалишта, игралишта и вежбаоница, износ имовине и дуговања, лични подаци чланова управа и врсте спортова који се гаје.

После обављеног овог посла и многобројних консултовања водећих спортских личности и корпорација, израђен је тип правила основних спортских јединица и њихових виших форума. Затим се приступило реорганизацији прво основних спорских јединица, а затим појединих врста спортова преко одговарајућих савеза. Око 180 правила спортских удружења, савеза и потсавеза проучено је и одобрено.

Све тешкоће око активирања спортског живота у нашој земљи углавном су савладане. То најбоље показује данашњи бујан спортски живот у старим спортским гранама и чак и појава неких нових спортских врста, као и процват оних спортова који су некад једва животарили.

У погледу телесног васпитања у школама учињено је у овом периоду времена више него за последњих петнаест година. Израђени су планови и програми телесног васпитања за све школе и упућени Главном просветном савету на разматрање и спровођење. Овим програмима је некадашњи предмет гимнастика претворен у право телесно васпитање које искоришћује сва средства савремене науке. Уместо да ученик научи извештан број покрета и вештина, како је то било по старом наставном плану и програму, данашњим програмом се жели да се одабраним телесним покретима унапреди психофизички квалитет ученика.

Организацију првог средњошколског дана извршио је овај отсек на опште задовољство свих меродавних чинилаца. По Уредби о уређењу Министарства просвете и вера предвиђен је као саветодавни орган Министарства по свима спортским питањима Државни спортски одбор. Обављени су сви потребни претходни послови за његову организацију.

4) Отсек за васпитање народа

Одмах по сређивању унутрашњих прилика у земљи Министарство је отпочело са просветно-културном акцијом у народу, свесно да је само снажним радом могуће извршити моралну обнову нашег народа.

На првом месту поведена је најенергичнија борба против неписмености. Пошто је ранија акција на сузбијању неписмености путем плаћених аналфабетских течајева у грађанству и војсци била неефикасна, приступило се темељној реорганизацији рада на народном просвећивању. У складу са Законом о народним школама народно просвећивање стављено је у задатак народних школа. При свима народним школама основани су отсеци за народно просвећивање са циљем да окупе све просветне снаге на терену. Наређено је да се у свима школама одмах организују аналфабетски течајеви, а кад основна писменост буде постигнута да се продужи рад са просветним течајевима. Ови течајеви треба да постану главни расадници здраве просвете и националне свести. Поред основне писмености, они треба да упознају народ са нашем земљом и нашем прошлoшћу, да га кроз народну песму и умотворине приведу књижи и да му пруже нова практична знања и поуке из пољопривреде, хигијене и задругарства. У овом смислу израђени су Правилник о аналфабетским и просветним течајевима и Наставни план и програм аналфабетских течајева. Сем тога спремљен је пројекат Уредбе о сузбијању неписмености који предвиђа обавезно похађање аналфабетских течајева у свима народним школама.

Да би се једном стечена писменост могла трајно одржати, при свима отсецима за народно просвећивање основане су народне књижице и читаонице. Оне треба да постану оњишта народне културе и новог националног духа. Преко њих се српском сељаку пружа здрава књига и корисна разонода која треба да га отстрани од штетне беспослице и кафанских порока. Око њих треба да се прикупе све остале културно-просветне акције: предавања и течајеви, часови читања, филмска приказивања, позоришне претставе и приредбе, здравствене и пољопривредне изложбе и слично. Цео овај посао заснован је на прописима које је Министарство издало. То су, између осталог, Правилник о организацији народних књижица и читаоница отсека за народно просвећивање, Упутство за рад књижица у народним књижицама и Правилник о покретној библиотеци Министарства просвете.

Са административним преуређењем земље на округе, а да би се рад на широком народном просвећивању што јаче повезао, указала се потреба да се при окружним начелствима оснују окружни одбори за народно просвећивање. Њихов је задатак да окупе и повежу све интелектуалне снаге у народу које могу да раде на целокупном просветном и културно-националном васпитању народа у округу. У истом циљу, да би се интелектуалне снаге у народу што боље искористиле, основани су средњи одбори за народно просвећивање. Ови одбори развили су врло живу делатност у народу. Њихови претставници у предавањима на јавним месним скуповима упућују народ на ред и рад и указују на благодети просвећивања.

У свима окружним местима основани су и окружни народни универзитети као филијале Коларчевог народног универзитета у Београду. Тиме је обезбеђена пуна сарадња између села и вароши, што ће, поред осталог, несумњиво много допринети да се затрпа онај јаз који је још из раније настао између нашег народа на селу и његове интелигенције.

Једна од главних брига Министарства било је снабдевање новооснованих народних књижица и аналфабетско-просветних течајева књигама и најпотребнијим училима (букварима, словарицама, писанкама и сл.). Из кредита за народно просвећивање Министарство је досада набавило: 31.000 пољопривредних књига, 33.000 разних других забавних и поучних књига, 6.000 календара, 180 албума слика, 8.100 буквара за аналфабете, 15.000 словарица за аналфабете. Из овог броја књига помогнуто је 179 отсека за народно просвећивање. Раздељено је: 7.000 ком. књига, 4.600 ком. буквара, 10.000 ком. словарица, 5.000 ком. писанака.

Књигама су помагана и друга хумана друштва и установе. Тако је подељено: Српском црвеном крсту за наше заробљеника 910 комада разних књига, 4.000 српских календара и 500 буквара; Националној служби за обнову Србије 22 књиге; избегличким дечијим домовима у Матарушкој бањи, Врњачкој бањи, Ужицу и Ковиљачи 120 књига.

Према Уредби о уређењу Министарства просвете и вера, при Министарству постоји Средишњи одбор за васпитање народа. Израђен је и Правилник по коме он већ ради. Одбор се бави свима питањима народног васпитања и просвећивања и као саветодавно тело подноси министру просвете и вера своје предлоге. Осим тога, он помаже рад народних домова, универзитета, књижица и читаоница, као и свих осталих установа које раде на васпитању народа.

Колико је Министарство успело у своме раду на народном просвећивању најбоље се види из података које је Министарство добило са терена, из појединих округа. Према тим подацима, у целој земљи постоји 1434 отсека за народно просвећивање са толико исто књижица. Народних универзитета има 9. Одржано је укупно аналфабетских течајева 431, просветних течајева 368, предавања 5516, посела 39 и других приредаба 347. Поклоњена је нарочита пажња сеоским дилетантским позориштима као најпривлачнијим просветним установама у народу. И поред велике оскудице у материјалу и средствима (позорнице, гардеробе и сл.), ипак је до данас основано преко 200 таквих позоришних дружина.

Најзад, да би се пружио поуздан путовођа у многоструком послу обнове нашег духовног живота, према захтевима новог времена, г. Министар просвете одлучио је да покрене један месечни часопис. У том циљу излази већ од почетка 1942 године Просветни гласник, под старим насловом али са потпуно новим задатком. Око овог органа су окупљени наши најелитнији културни радници од којих сваки на свом стручном сектору културне делатности ствара и помаже велики процес духовне преоријентације и културне обнове.

Поред тема које обрађују идеологију Обнове доказујући грешност и преживелост досадашњих схватања и пракса у разним областима нашег духовног живота и указујући на нове идеје и нове путеве којим нам ваља ићи, часопис припрема и терен за спровођење ових идеја у живот, држећи се принципа „познавати то је волети“. Зато он негује и шири познавање наше српске историје, географије, књижевности, свих грана наше уметности, живота и обичаја нашег народа. Сем тога, он доноси педагошко-дидактичке чланке, чланке о физичком васпитању омладине, предлоге за реформу школа, наставног програма, чланке о раду наших просветних установа и у границама могућности одржава културне односе са иностранством приказујући стране књиге и часописе, итд.

НАЧИН ВАСПИТАЊА И САМОВАСПИТАЊА

Први и непосредни фактори за васпитање детета јесу, као што је познато, породица и школа. Потом долази друштво за које се дете спрема и у коме ће оно, као одрастао и зрео члан заједнице, обављати своју личну и јавну делатност. Овome треба додати још и утицај религијског васпитања, ма да је оно већином препуштено школској настави као обичан предмет оквирен у разне школске уџбенике веронауке.

Васпитање деце у низу дугих векова прошло је кроз разне мене и вршено свагда у духу онога циља који се, у животу друштва и народа тога доба, имао постигнути. Тако, на пр. васпитање код старих Јелина, предака данашњих Грка, имало је за свој главни, управо искључиви циљ да се помоћу њега остваре државни интереси. Другим речима, Јелини су се старали да овим путем од детета створе слепо покорног поданика, који ће више личити на механичког слугу државе и браниоца њеног града, него на сина породице и човека грађанина у правом смислу ове речи.

Васпитање код старих Римљана, чији су потомци данашњи Италијани, ишло је истим путем као и код Јелина.

Римљани су били претежно рачунски народ. То је био народ готов и способан за сваку жртву помоћу које се могла постићи величина и добро државе као такве. Римљане, стога, никад нису заносиле апстрактне идеје, нити су се губили у филозофским и метафизичким сањаријама. За предузимање ма каквог јавног посла њихово главно правило било је изражено у двама латинским речима „*si rei*“, тј. за коју се сврху дотични посао има предузети. Све се, дакле, стављало под строгу контролу овога правила и оцењивало искључиво с гледишта користи или штете која отуда може пронаћи. Услед тога код Римљана је и створена пословица: „*Si non est utile quod facimus, stulta est gloria*“, што значи: „Глупа је слава ако није корисно оно што чинимо.“

Доба хришћанства — доба средњег века — ишло је за тим да човека васпита и спреми не за земалски него за небески живот. Радило се стога према изреци Св. писма која заповеда: „Будите савршени као ваш отац

небески", па да се човек домогне небеског царства, јер како и наша народна песма каже:

„Земаљско је за малена царство,
„А небеско увек и до века.

Како је ово доба са својим начином васпитања дошло у оштар сукоб са васпитним методама старих Јелина и Римљана, наступило је ново доба које је у васпитању и уопште у књижевности и уметности познато под именом хуманизма.

За време његово, које се обично рачуна од 1450 до 1600 године, радило се на томе да се доведе у склад начин васпитања грчко-римског доба са васпитним смеровима хришћанске ере.

Најзад је наступио и период модерне епохе како у васпитању тако и у целокупном животу свих народа. Тај период, са својим разним изменама и допунама, задржао се и до данас, али је уједно отшкринуо врата новим видицима и преваспитању свих народа после ове страшне катаклизме коју човечанство у свакодневном страху и бризи за сутрашњицу преживљује.

То модерно доба после хуманизма дошло је као логичка последица многих крупних друштвених, научних и политичких догађаја. Главни утицај на то имале су значајне културне и књижевне тековине преко разних књижевника и научника хуманистичке школе. Упоредо са тим наступило је постепено и изразитије формирање националности уз стварање и своје посебне књижевности. Ова, пак, књижевност са своје стране лагано и мало помало, без обзира на сметње и забране, потискивала је латински и црквени језик и замењивала их својим народним језиком, по оној Вуковој: „Пиши како говориш." Уз ово наишао је огроман развој свих природних знања, а све то заједно допринело је да се изврши и потпун преображај личности. На тај начин пропала је личност средњег века; пропала је слепа потчињеност цркви и уопште власти. Место такве личности почела се изграђивати нова личност, којом се више не управља заповешћу споља, него личност којој путоказ за управљање у животу долази изнутра, из њеног разума, из њеног сопственог Ја, а не никакав спољни ауторитет. Тако је уједно наступило и доба такозваног аутономног, самосталног морала који извири из богатог вреда душе саме личности. Услед тога су почеле бледети и ишчезавати разне традиције и свака мистика, да се на њиховим раскрченим рупевинама изгради разумно оцењивање ствари, да се подигне важност дотле учмалог личног достојанства и истакне предност интелектуалних и моралних особина сваке личности, без обзира на њено порекло и друштвени положај.

Али ипак кроз све ове мене први и непосредни утицај и власт на васпитање деце имале су породица и школа, од којих је добрим делом свагда зависио правац и начин живота васпитаника.

Међутим, кроз ово модерно доба васпитања увидело се да је, у овом погледу, неоспорно много јачи онај утицај и строжија она власт коју личност сама над собом врши и да је то најзначајнији и битни услов у интелектуалној и моралној изградњи сваког члана друштвене заједнице.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Дошло се до уверења да у упоређењу са овим чиниоцима ишчезава сва ова гломазна хрпа разноврсних поука, савета и правила који се црпе путем сухопарног учења наизуст из моралистичких књига и путем механичког слушања разних моралних предика и проповеди, и да то никад не може бити и није мерило за постигнуће циља. Утврдило се, најзад, да овакав начин наставе и васпитања наноси огромну штету у сваком оном случају кад се запостави или уопште пренебрегне непосредно лично посматрање, лично искуство, лично суђење и лична делатност. То је мисао свих модерних писаца који се баве овом граном васпитања и самоваспитања деце. Стога сви ови писци тврде да се путем овога начина васпитања и наставе, тј. помоћу сопственог посматрања ствари и догађаја као и помоћу сопственог посматрања самога себе могу стећи јасни и темељити појмови из свију знања, и да је то уједно и најсигурнији пут за моралну изградњу саме личности. А то и јесте оно што од нас живот искључиво тражи; тражи због тога што се ништа не учи због саме школе, због знања као таквог, него због добро схваћене користи која отуда за живот проистиче. То су стари римски педагози сажели у својој пословици: „Non scholae sed vitae discimus” — не учимо ради школе него ради живота. А за живот, како каже и један од зачетника модерне педагогије, „не треба спремати учитеља и свештеника, лекара и инжењера, него ваљаног грађанина, човека од срца, од ума и добре воље, јер само од таквих људи друштво и држава могу имати трајне користи.”

А да се то постигне нису довољна сухопарна књишка знања из школских уџбеника, није довољно само на тај начин учити и васпитавати ученика.

Много је важније, управо пресудније, ваљано унутити ученика на саморадњу, на сопствено самоваспитање и на томе тешком путу до крајњих граница могућности истрајати. За ову сврху, као и уопште за осталу школску наставу, постоји довољан избор погодних средстава. Пре свега овде, уз непосредно посматрање, долази у обзир добар избор студија, преко којих се може стећи не само честито и срећено знање, него и завидна моћ самосталног закључивања и самосталног доношења одлука. Сем тога, ту се мора имати у виду и избор читања корисних књига, чија ће излагања употпунити уско обрађене задатке из школских уџбеника и помоћи да се зналачки врши дотично занимање, када се у јавни живот и тешку животну борбу ступи. Истина, ово се односи већином на онај део васпитања који је познат под именом умног васпитања, док на морално васпитање првенствено утиче пример који се црпи из свакодневног живота, из понашања родитеља, наставника, старешина и другова. Ту писана правила и механичко бубање напамет скоро ништа не вреди. То је, уосталом, и сувише дугачак, заморан а донекле и узалудан пут. То су лепо и Римљани исказали у својој изреци: „Longum iter per praeserta, breve et efficax per exempla” (Дугачак је пут кроз учење правила, краћи је и бољи кроз примере.

Не мање је важно по живот детета — будућег грађанина — водити бригу и о његовом физичком самоваспитању, готову када се зна да од

здравља тела зависи и здрава душа — здрав ум и дух, према оној: „Mens sana in corpore sano.” (Здрав ум у здравом телу). За ту сврху постоје много боља и по својим последицама кориснија физичка вежбања од оних не баш тако срећно изабраних данашњих спортских занимања, која више замарају и више шкоде не само телу него и духу. А да се дете, поред васпитног утицаја дома и школе, трезвено упуту и на његово сопствено усавршавање — на самоваспитање — потребно је уложити много добре воље и труда; потребно је истрајно следити трновиту стазу максималног напора, нарочито у погледу моралног васпитања и самоваспитања.

То тврди и Платон кад каже: „Потребна је огромна борба, борба много виша од оне која се мисли, па да личност постане прави човек или мангуп”.

О свему овоме надамо се у кратким потезима проговорити доцније користећи познато гостопримство цењеног уредништва Просветног гласника.

Маја 1943 у Београду.

Коста М. Лучић

ДЕКАРТ КАО РЕФОРМАТОР МАТЕМАТИКЕ

Критиковање целе једне науке претпоставља нову философску концепцију те науке како у погледу њених задатака тако исто и у погледу њене методе испитивања. Декартова критика креће се у оба ова правца. У погледу на истинитост математике Декарт заступа мишљење „да су од свих познатих наука једина аритметика и геометрија без икакве нетачности или неизвесности.”

Декарт одваја математичке предметне науке од математичке науке о методи, о „калкулу”. Тако он сматра аритметику и геометрију као предметне науке од којих се прва бави бројевима а друга фигурама. Алгебру модерних и анализу старих математичара рачуна он као науке о методама.

У погледу на ове две задње даје он ову критичку примедбу: „Што се затим тиче Анализе старих и Алгебре модерних то је, осим што се оне само простиру на врло апстрактно градиво, а које не изгледа да је од икакве употребе, прва толико везана за посматрање фигура да не може да вежба разум а да много не замара имагинацију; а у задњој се подвргавамо толико извесним правилима и цифрама да смо од ње начинили ирачну и конфузну вештину која збуњује дух уместо науке која га култивире. То је био разлог што сам ја сматрао да морам да тражим неку другу методу, која би, док би садржала све што је у овим трима¹⁾ корисно, била ослобођена њихових недостатака.”

Ову нову методу Декарт је доиста пронашао. Применом те методе на геометрију он ствара једну нову математичку основну науку од неслабеног значаја за будући развитак математике, он ствара Аналитичку геометрију за коју ће остати вечно везано његово име. Ову нову методу

1) Трећа је логика.

потпуно одредити претставља и дандањи и за филозофа и за математичара веома тежак задатак.

Логику и методологију Декарт није написао. О његовој методи ми имамо само наговештаје а нарочито у његовом нешто потпунијем посмртном и недовршеном делу »Regulae ad directionem ingenii«. Иако у његовој Геометрији налазимо, у трећој књизи, једну читаву теорију алгебарских једначина, ипак његова метода није, као што мисле неки његови интерпретатори, идентична са алгебром. Она садржи свакако извесна алгебарска учења, али ипак она има много општији карактер, карактер логике и опште методологије.

У погледу на математичке предметне науке, Декарт критикује геометрију како у погледу на њене методе тако исто и у погледу на њене задатке. У односу на методе каже он: „У осталом ови исти корени могу се наћи помоћу бескрајно много других средстава а ја сам само употребио ова, као врло проста, да покажем да се могу конструисати сви проблеми обичне геометрије само са оно мало што се налази у четири фигуре које сам објаснио. Не верујем да су то стари математичари запазили, јер иначе не би се мучили да пишу о томе толико дебелих књига у којима нам сам ред њихових пропозиција показује да нису имали праву методу да их све пронађу, него су само скупили оне на које су наишли.“ (Геометрија. Прва књига).

У погледу на задатке истраживања Декарт истиче ове критичке примедбе: „Стари су математичари врло добро запазили да су од геометријских проблема једни равни, други чврсти и трећи линеарни, тј. једни се могу конструисати само помоћу повлачења правих линија и кругова; други се пак не могу без употребе бар неког конусног пресека; ни најзад трећи без употребе неке још сложеније линије. Али ја се чудим да они сем тога нису разликовали разне ступњеве међу овим сложенијим линијама, и не могу да разумем зашто су их радије назвали механичким него геометријским... Истина је да они нису примили потпуно ни конусне пресеке у своју геометрију, а ја нећу да мењам имена која су овештана употребом; али је, изгледа ми, сасвим јасно да, узимајући, као што се то ради, за геометријско оно што је прецизно и тачно, а за механичко оно што није, и сматрајући геометрију као науку која учи уопште изнајажње мера свију тела, не треба из ње искључити ни линије најсложеније као што се не искључују ни најпростије, ако се само могу замислити да су изведене једним континуираним кретањем, или помоћу више кретања која следују једно за другим и од којих је последње потпуно одређено оним која му претходе, јер се овим средством увек може да дође до тачног сазнања њихове мере. Али можда је то спречило старе математичаре да приме оне које су сложеније од конусних пресека пошто су биле прве које су они посматрали случајно спирала, квадратица и сличне, које заиста припадају механичким, и нису из броја оних које ја мислим да треба да буду примљене, због тога што се замишљају да су описане помоћу двају одвојених кретања а која немају између себе никакав однос који би се

могао тачно да измери; ма да су они после испитивали конхоиду, цисоиду и неке друге које им припадају, ипак због тога што нису можда довољно уочили њихове особине ни ове као ни оне прве нису узели у обзир; или пак због тога што, видећи да знају само мало ствари о конусним пресецима, и да ту остаје још много, у погледу на оно што се може да уради са лењиром и шестаром, што не знају, они су сматрали да не треба да почињу са тежим градивом. Али пошто ја сматрам да неће отсада они који буду умели да се служе геометриским калкилом овде изложеним наћи довољно ствари због којих би се задржали када се ради о проблемима равним или чврстим, сматрам да је умесно да их позовем на друга истраживања где им никада неће недостајати вежбања." (Геометрија. Друга књига).

Захваљујући његовој новој методи, геометриском калкилу Декарт је у стању да математичком истраживању постави нове задатке, отвори нове домене. Тако је он био у стању да домен геометрије прошири на све алгебарске криве; трансцендентне рачунао је он у механичке. Декартова подела кривих на геометриске и механичке показала се као оправдана. Али до дефинитивног објашњења ове поделе дошло се тек са Кошијем и Вајерштрасом. Наука није остала на становишту Декартовом него је геометриски домен још проширила: од алгебарских дошло се до аналитичких функција у смислу Вајерштрасовом. Ово проширење је омогућено, пак, усавршавањем и проширењем методе: од „геометриског калкила“ дошло се до „инфинитезимог калкила“.

Д-р Радиша Митровић

ИСПРАВКЕ

У броју 3—4 на страни 82 испод чланка г. дра А. Соловјева „Правни положај српског сељака и занатлије у средњем веку“ изостала је напомена под текстом:

„Овај чланак био је спремљен од писца као популарно предавање на Народном универзитету, за које је он искористио своје раније објављене радове. Штампана се по жељи Уредништва као поучна лектира, пошто обрађује једно питање од ширег значаја.“

У истом чланку треба исправити ове штампарске грешке: на страни 87 ред 7 одоздо уместо чл. 210 треба чл. 201; на страни 89 ред 12 одоздо уместо „бегају од“ треба „бегају под“.

У броју 1—2 „Просветног гласника“ за јануар—фебруар 1943 поткрале су се у чланку „Философија и политички живот“ ове штампарске грешке:

На страни 48 ред 6 одоздо стоји: „плаћена сталежа“, а треба: „трећег сталежа“.

На страни 49 ред 1 одоздо стоји: „асимилирано“, треба: „елимирано“.

На страни 51 ред 13 одоздо стоји: „асимилирања“, треба: „елимирања“.

препоручује своја следећа издања:

ДВА ВЕКА СРПскоГА

СЛИКАРСТВА

ОД

МИЛАНА КАШАНИНА

СА УВОДНОМ РЕЧЈУ

МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ВЕЛИБОРА ЈОНИЋА

Књига је штампана у формату велике осмине, на бездрвној финој хартији, са 120 уметничких репродукција на кунст-друку и с прилогом четири слике у више боја.

Цена књизи 255.— динара

ОДАБРАНЕ СТРАНЕ НАШИХ ПИСАЦА

- 1) Песме Домовини — Антологија родољубиве лирике — Одабрао, уредио и предговор написао Трифун Букић — 280 стр. Дин. 30.—

РАЗНА БЕЛЕТРИСТИЧКА ИЗДАЊА

- 1) Петар Петровић Његош: Дела — II књ.: Свободијада — Мање пјесме. — Проза — 457 стр. Дин. 65.—

- 2) Петар Петровић Његош: Преписка. Прва књига. Дин. 135.—

- 3) „Из великих дана“. Одабране ратне приповетке српских приповедача. Дин. 25.—

- 4) Владимир Велмар-Јанковић: Дневна вест. „ 25.—

- 5) Буро Димовић: Симеон Немања. „ 25.—

- 6) Миливоје Предић: Голгота. „ 25.—

- 7) Момчило Милошевић: Јован Владислав. „ 40.—

- 8) Душан Николајевић: Две драме. „ 20.—

- 9) Живко Милићевић: Записи о српској земљи. „ 40.—

МУЗИЧКА И НОТОГРАФСКА ИЗДАЊА

Дин.

- 1) Стеван Мокрањац: Православно српско народно црквено појање — У редакцији и допуни Косте Манојловића — 520 стр. Платно: 100.—

- 2) Јосиф Маринковић: Песме за један глас и клавир — Одабрао и за штампу приредио Др. Милоје Милојевић — 93 стр. 50.—

Дин

- 3) Јосиф Маринковић: Божествена литургија Св. Јована Златоустог — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 79 стр.

Платно: 40.—

Картон: 20.—

- 4) Јосиф Маринковић: Помен — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 15 стр. 8.—

- 5) Петар Стојановић: Нова основна школа за виолину — I свеска 43 стр. 35.—
III и IV свеска 30.—

- 6) Мокрањева Споменица — Написао Коста Манојловић 196 стр. 24.—

УМЕТНИЧКЕ МОНОГРАФИЈЕ

Дин.

- 1) Љуба Ивановић: Цртежи — предели — 52 репродукције с предговором Богдана Поповића 100.—

- 2) Боривоје Стевановић: 33 године сликања око Београда — 32 репродукције с предговором Момчила Милошевића 60.—

РАЗНА НАУЧНА ИЗДАЊА

Дин.

- 1) Вук Стефановић-Караџић: Српски рјечник — Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима — IV издање — 922 стр. Картон: 200.—

- 2) Тихомир Ђорђевић: Белешке о нашој народној поезији — стр. 189 40.—

- 3) Драгутин Костић: Тумачења II књиге Српских народних пјесамa Вука Караџића — 169 страна 20.—

- 4) Др. Јован Радонић: Слике из историје и књижевности — 533 страна 135.—

- 5) Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаногa — Са црквенословенског на савремени српски језик превео Др. Лазар Марковић — 234 стр. 25.—

- 6) Др. С. Сагадин: Управно судство 30.—

Где није посебно означено да је књига повезана, цене се подразумевају за броширано издање.

Сва издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.